

ואלה המשפטים.

ידעו ויבינו יודעי שכל כי לא באתי לפרש הלכות אצ"פי שהם עיקר כמו שפירשתי כבראשית⁽¹⁾ כי מיתור המקראות נשמעין ההגדות וההלכות, ומקצתן ימצאו בפירושי רבינו שלמה אבי אמי תצ"ל. ואני לפרש פשוטן של מקראות באתי. ואפרש הדינין וההלכות לפי⁽²⁾ דרך ארץ. ואצ"כ ההלכות עיקר כמו שאמרו רבותינו⁽³⁾ הלכה עוקרת משנה:

כא. 2. כי תקנה עבד עברי. במכרוהו בית דין הכתוב מדבר כדכת'⁽⁴⁾ ואם אין לו ונמכר בנכתו, אבל מוכר עצמו בעניותו כת' בפרשת בהר סיני⁽⁵⁾ כי ימוך אחיך ונמכר לך וג' וכת' בו עד שנת היובל יעבוד עמך, ובכאן הוא אומר ששת ימים יעבוד במכרוהו בית דין. יש מרבותינו⁽⁶⁾ שמשוה דינם כגזירה שוה, ואם יוכל קודם לשש שנים יצא⁽⁷⁾ ביובל. ויש שנותן חילוק ביניהם: ובשביעית שביעית למכירתו ולא שביעית לשמיטה: יצא לחפשי. פעולה. שאילו היה לשון אדם שהוא חפשי, היה לו לינקר בחטף לחפשי⁽⁸⁾: 3. אם בגפו יבא בגפו יצא. כולל ואח"כ מפרש אם בגפו לבדו [יבא] ויכנס בבית אדוניו שאין לו אשה עדיין שתיכנס עמו או אפילו אדוניו יתן לו אשה, מכל מקום יצא בגפו, שהאשה שנתן לו אדוניו תהיה לאדוניה. ועתה מפרש כיצד, שאם בעל אשה הוא או לא⁽⁹⁾ יצא בגפו אלא תצא אשתו עמו, אבל אם אדוניו יתן לו אשה וגו', כמו שנכנס בגפו בן יצא בגפו. ובשפחה כנענית שמסר לו אדוניו מדבר: 6. אל האלהים. דיינים: [אל] הדלת או אל המוזה. לעין כל רוצע אותו לסימן עבדות. [ודלת] ומוזה אפילו

(1) בפתיחת פירושו (דף 1) ובראש פירוש וישב (דף 49). — (2) בכ"י: ולפי. — (3) סוטה דף טז ע"א. אבל הלשון שם „הלכה עוקבת מקרא“. ולדעת ידידי הח"ר אברהם האכמטה נר"ו יש להגיד בדברי פירוש רשבים כן, כי מה ענין משנה לכאן? — ובאמת בערוך ערך עקב וברשי' לנמרא שם תמצא שפירשו עקב כמו עקר, אבל ר' פפא בנמרא שם חילק לומר שיש הלכה שעוקבת ועוקרת ויש הלכה שעוקבת ומספח. וא"כ אולי כיון רשבים לבאר ולומר עוקרת במקום עוקבת. — ואולם ראה גם דברי רשבים לתיבות עד שיאמרו לו בבבא בתרא דף קל ע"ב. — (4) כב"ב. ושם כתוב: אם. — (5) ויקרא כה, לט. מ. — (6) בקידושין דף יד ע"ב. — (7) בכ"י: ויצא. — (8) עין RSBM דף 140 הערה 1 והערה 2. — (9) בכ"י: לו.

בבית אבנים של עץ הם ויכול לרצוץ באזנו ובדלת: לעולם. לפי הפשט כל ימי חייו, כמו שנאמר בשמואל⁽¹⁾ וישב שם עד עולם: 7. לא תצא כצאת העבדים בשש שנים, אלא יקחנה לו לאשה כמו שמפרש והולך: 8. אם רעה בעיני אדוניה. שאינו רוצה לקיים לא תצא כצאת העבדים דמשמע שיקחנה לאשה: אם רעה ומכוערת היא בעיני אדוניה אשר אינו רוצה לייעדה לו לאשה: בבגדו בה. מאחר שהוא בוגד בה שאינו מייעדה כדכת' במלאכי באשת נעורים⁽²⁾ אשר [אתה] בגדת בה והוא חברתך ואשת בריתך: והפדה. מגרע פדיונה ויצאה בפדיון לפי מותר השנים הנותרות: 10. שארה. מזונתה. כמו⁽³⁾ ואשר אכלו שאר עמי. כסותה. מלבושים. ועונתה. בית דירה לפי הפשט⁽⁴⁾, לשון מעון, כי המ"ם של מעון כמו מ"ם של מקום ושל מלון שאינו עיקר. הרי מזון וכסות [ומדור]⁽⁵⁾: 11. ואם שלש אלה. שלא יקחנה ולא⁽⁶⁾ לבנו ייעדנה ולא יניח לפדותה, ויצאה חנם על ידי בית דין, וחכמים פירשו⁽⁷⁾ שתצא בסימני נערות אע"פ שלא הגיעו לא שש ולא יוכל: 13. ואשר לא צרה. כמו⁽⁸⁾ ואתה צודה את נפשי לקחתה. שלא הערים להרגו: אנה לידו. כי חייב מיתה בידי שמים היה⁽⁹⁾: ושמתי לך מקום. כשיהיו לכם ערים לשבת. לפי שאמר להם כבר⁽¹⁰⁾ לא תרצח וגם⁽¹¹⁾ כבד [את] אבך, לפיכך⁽¹²⁾ פירש כאן עונשן. וגם⁽¹³⁾ וגונב איש ומכרו לפי שאמר⁽¹⁴⁾ לא תגנוב ופירשוהו חכמים⁽¹⁵⁾ בגונב נפש דבר למד מעניינו שמדבר בחייבי מיתות בית דין: 15. ומכה אביו. בעושה חבורה פירשו רבותינו⁽¹⁶⁾: 18. או באגרוף. לפי הפשט כתרנו מין אבן או לבניה שדרי בהשלכת אבן מדבר הפסוק, וכן מצאתי בתורת כהנים בננעי בתים אצל⁽¹⁷⁾ וחלצו האבנים, בלכנים או בטורמסין⁽¹⁸⁾. וכן⁽¹⁹⁾ להכות באגרוף רשע, באבן גדולה אשר

(1) שמואל א' א, כב. — (2) מלאכי ב, יד. — (3) מיכה ג, ג. — (4) כנגד המכלתא ובבלי כתובות דף מו ע"ב. — (5) היספתי מברייטא דכתובות דף קנ ע"א. — (6) בכ"י: ואם. — (7) מכלתא וקדושין דף ד ע"א. — (8) שמואל א' כד, יב. — (9) מכלתא ומכות דף י ע"ב. — (10) כ"י. — (11) כ"י. — (12) בכ"י: לפי. — (13) בפסוק טז. — (14) כ"י. — (15) כנהדרין דף פו ע"א. — (16) סנהדרין פרק יא משנה א. — (17) ויקרא יד, מ. — (18) בתורת כהנים שלנו: קרומים או קרומים. וקרובה התיבה לתרגום של באגרוף כאן ובישעיה נח, ד: כורמזיא. כי שתיים יחדו נולדו מתיבת *καρμῖς* היונית כאשר הורה הח' הגדול מ' ואבם ד"ל בספרו Beiträge חלק א' דף 144. — (19) ישעיה נח, ד. ותרנם יונתן כורמזיא.

ימות⁽¹⁾ ויחבל בה: 19. אם יקום והתהלך וגו'. ואם ימות אפילו לזמן מרובה מות יומת מכהו, אבל בעבדו אינו חייב אלא מת תחת ידו אבל אם יום או יומים יעמוד פטור: שבתו. בטול⁽²⁾ מלאכתו: 20. בשבט. בדבר שאדם רגיל להכות את עבדו להוכיחו. אבל כהרב לפי הפשט⁽³⁾ [אפילו] לאחר יום או יומים אם [ימות] חייב מיתה שאין זה דרך תוכחה אלא דרך רציחה. ובעבד כנעני מדבר, אבל עבד עברי ישראל אינו ככפו אלא⁽⁴⁾ כשכיר כתושב יהיה עמך, ודינו כישראל לכל דבריו אלא שמוסר לו רבו שפחה כנענית: 21. כי כספו הוא. ודינו להכותו דרך תוכחה: 22. ולא יהיה אסון. באשה: בפלילים. בשומת הדיינין: 23. ונתתה [נפש תחת] נפש. ופטור מדמי וולדות: 24. עין תחת עין, דמי עין דכותה. ובכל אילו הדברים דרשו⁽⁵⁾ מה צורך: עין תחת עין וגו'. פסוק זה כולו בחסרון איברים: 25. כויה תחת כויה. אע"פ שאין בכל אילו חסרון אבר, חייב דמי צער ובושת ורפוי: פצע מכת חרב, וחבורה בעיפורניו דבר מועט: 26. תחת עינו. בעבד כנעני: 28. סקול יסקל השור [וגו']⁽⁶⁾. לפי הפשט ולא יאכל את בשרו⁽⁷⁾ לא לנכרי ולא לכלב לאחר שנסקל. ואע"פ שהנבלה וטריפה כת' בס'⁽⁷⁾ או מכור לנכרי,⁽⁸⁾ לכלב תשליכון אותו, אותם מותרים בהנאה לאחר סקילה⁽⁹⁾. וחכמים פירשו⁽¹⁰⁾ משנמנר דינו אסור אפילו שחטו לאחר גמר דין: ובעל השור נקי. כל זמן שלא הועד בו: 29. וגם בעליו יומת. בידי שמים. ואם יתן כופר, פטור ממיתה בידי שמים: 32. אם עבד כנעני יגח השור המועד, אבל שור תם פטור: 33. כי יפתח איש בור, שהוא עמוק ונגמרה מלאכתו כבר ופשע ולא כיסהו או אפילו כי יכרה איש בור⁽¹¹⁾ ולא יכסנו בכל יום לעתותי ערב בצאתו ממלאכתו לפי שעדיין למחר צריך ליכנס בו ולחפור עוד וטורה הוא לו לכסותו בכל יום, אע"פ כי חייב הוא⁽¹²⁾: 34. בעל הבור. הפותח או הכורה: והמת יהיה לו. לפי הפשט כיון

(1) בכ"י: ימות. — (2) בכ"י: בטל. — (3) שלא כמדרש המכלתא שדרש התיבה לענינים אחרים. — (4) השתמש בדברי הכתוב ויקרא כה, מ. — (5) במכלתא ובב"ק דף פד ע"א. — (6) הוספת, כי רשכ"ם מפרש הדברים הבאים אחרי כן בפסוק הזה. — (7) דברים יד, כא. — (8) כב, ל. — (9) ר"ל אם אירע שנסקלו. — (10) בבא קמא דף מא ע"א. — (11) בכ"י: או אפילו כי יכרה איש בור שתי פעמים. — (12) כדי לשלק קושיית הגמרא בב"ק דף נא ע"א שהביא רש"י.

שמשלם כל דמיו, בדין הוא שהמת יהיה למזיק, אבל חכמים פירשו⁽¹⁾ לניזק כי פחת הנבילה⁽²⁾ דניזק הוא: 35. וחצו את כספו. חכמים פירשו⁽³⁾ כל הפסוק כי עולה הכל לתשלומי חצי נזק, ופירשו שוויו של חי ושל מת לפי ענין חצי נזק: 37. חמשה בקר. אמרו חכמים⁽⁴⁾ שור שביטלו ממלאכתו חמשה:

כב. 1. אם במחתרת ובלילה או להרוג או ליהרג בא לפיכך אין לו דמים תשלומי דמים אלא פטור ההורגו: 2. אם זרחה השמש, שהיה גונב ביום: 3. אם המצא תמצא בידו, שלא מכרו. חיים, שלא טבח. או שנים ישלם, ולא ארבעה וחמשה: 4. כי יבער, מאכיל את בעירו בשדה אחר: מיטב שדהו וגו'. מעידית שבנכסיו ישלם לו קרקע או שוה כסף. כך פירשו רבותינו⁽⁵⁾. ולפי פשוטו משמע לפי מיטב שדהו וכרמו של זה הניזק ישלם כי שמא מן מיטב אכלו בהמותיו של מזיק⁽⁶⁾: 5. כי תצא אש. שלא שמר בעל האש את אשו יפה והזיק על ידי הרוח המצוי: גדיש שנקצר כבר או אפילו הקמה מחוברת או אפילו השדה, ליחכה וסיככה אבניו: 6. כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים וגו'. בפרשה זו פוטר את⁽⁷⁾ השומר מגנבה ואבידה ובפרשה שנייה⁽⁸⁾ מחייבו בגניבה⁽⁹⁾ ואבידה ופירשו רבותינו⁽¹⁰⁾ ראשונה בשומר חנם, שנייה בשומר שכר. ולפי פשוטו של מקרא פרשה ראשונה שכת' בה כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור, מטלטלין הם ולשומרים בתוך ביתו כשאר חפציו נתנן לו. לפי[כך] אם נגנבו בביתו פטור, כי שמרן כשמירת חפציו. אבל פרשה שנייה שכת' בה כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שוה וכל בהמה לשמור, ודרך בהמות לרעות בשדה, ודאי כשהפקדם, על מנת לשומרים מגנבים הפקדם לו. ולכן אם נגנבו חייב: 7. 8. אם לא ימצא הגנב ונקרב וגו'. פירשו רבותינו⁽¹¹⁾ אם לא ימצא כמו שאמר השומר נגנב ממני אבל הוא עצמו נגבו ואם נקרב ונשבע בפני הדיינים, ישלם הוא כפל כשירשיעון אותו הדיינים וישלם שנים לרעהו. ואני לפי הפשט

(1) במכלתא ובב"ק דף י' ע"ב. — (2) בכ"י: דנבילה. (3) ב"ק דף לז ע"א. — (4) במכלתא ובב"ק דף עט ע"ב. — (5) ר' עקיבא במכלתא וב"ק דף ו' ע"ב. — (6) כרב אדי בר אבין אליבא דר' ישמעאל בב"ק שם, ולא חש רשב"ם לדחית רבא. — (7) בכ"י: או. — (8) מפסוק ט עד פסוק יב. — (9) בכ"י: מגניבה. — (10) בבא מציעא דף צד ע"ב. — (11) בבבא קמא דף סג ע"ב.

אפרשנו. אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית, הוא השומר, שלא שלח ידו במלאכת רעהו ולא ננכה הימנו ויפטר. על כל דבר פשע [וגו']⁽¹⁾ אבידה, שנגנב הפיקדון בין שור בין שה בין שלמה בין כל אבידה שיאמר המפקיד כי הוא זה הממון שנגנב הימנו, או הגנב או השומר אשר ירשיעון הדיינין על ידי עדים ישלם שנים לרעהו: 9. ומת [מעצמו]⁽²⁾ או נשבר⁽³⁾ שטרפו ארי [או] חיה רעה, שכשם שמת או נשבה מדבר שאבדה כל הבהמה⁽⁴⁾ הוא הדין לנשבר שכל הבהמה הופסדה שהרגה ארי או חיה רעה, שכן מצינו בנביא שהרגו האריה⁽⁵⁾ וחמור והאריה עומדים אצל הנבילה ולא אכל האריה את הנבילה ולא שבר את החמור: אין רואה. [אין עד בדבר]⁽⁶⁾: שבעת ימי [וגו']. ופטור באונסים: 10. ולקח בעליו השבועה: 12. יביאהו עד. קצת מאיברי הטרפה לעדות כדכת'⁽⁷⁾ כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או כדל אוזן: 13. וכי ישאל בהמה לעשות בה מלאכתו: ונשבר או מת. נטרפה⁽⁸⁾ או מתה: בעליו אין עמו. במלאכת אותה הבהמה לפי הפשט. ובמדרש חכמים⁽⁹⁾ אפילו במלאכה אחרת אם הוא עמו במלאכה פטור השואל מונשבר או מת: 14. אם שכיר הוא. ששכר בהמת חבירו לעשות בה מלאכתו: בא בשכרו. כלומר שכר הוא נותן לו ואינו דומה לשואל, לפיכך פטור מאונסין, אבל בגניבה ואבידה הוא חייב כשומר שכר. ויש מי שאומר שאף מגניבה ואבידה הוא פטור ואינו חייב אלא⁽¹⁰⁾ בפשיעה כשומר הנם. מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה בבבא קמא⁽¹¹⁾: 15. אשר לא ארשה. שאם ארשה חייב סקילה כדכת' במשנה תורה⁽¹²⁾: מהר ימהרגנה. כמוהר הבתולות. חמשים כסף. באונס את הבתולה [וגו'] ונתן⁽¹³⁾ לאבי הנערה חמשים כסף, והוא הדין למפתה: 17. מכשפה לא תחיה. לפי שדרך נשים מכשפניות לעשות מעשיהן בסתר במחבואות במערות כמו שמצינו בשמונים נשים

(1) וגו' הוספתי אני, כי רצה רשבים' לציין את הפסוק הזה מתחלתי עד תיבת אברה וקיצר בכתיבה או הוא או הכותב אחריו. — (2) כן נראה לי להוסיף ע"פ דברי רש"י וסגנון לשון רשבים'. — (3) בכ"י בטעות: ונשבה. — (4) בכ"י: הבהמות. — (5) מלכים א' יג, כח. — (6) הפירוש לשתי התיבות אין רואה חסר בכ"י. ולכן נסיתי להשלים דברי רשבים' על פי פירוש רש"י אשר בדרכו הלך כפעם בפעם. — (7) עמים נ, יב. — (8) בכ"י: טרפה. — (9) בבא מציעא דף צה ע"ב. — (10) בכ"י: אבל. — (11) דף מה ע"ב. — (12) דברים כב, כד. — (13) דברים כב, כט.

באשקלון שתלה שמעון [בן] שטח⁽¹⁾. לכן הוא אומר לא תחיה, לא תתיאש מלחקר אחריהם, לא תניחם לחיות על ידי עצלות אלא חקור אחריהם להורגן: 19. זבח לאלהים. פתח. אבל לאלהים משמע לשמו של הק. לאלהים. לאותם שאמרתי לך⁽²⁾ לא יהיה לך אלהים אחרים: 20. לא תונה בדברים. שהרי בממון כת⁽³⁾ לא תונו איש את אחיו. והוא הדין לכל ישראל אלא שדיבר הכתוב בהווה שיכול להונות את הגר במעשה אבותיו ועל מעשיו בניות⁽⁴⁾: ולא תלחצנו. לעשות מלאכתך לפי שהוא בלא גואל כדכת⁽⁵⁾ וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים [לוחצים, כלומר] מעבדים, אותם: כי גרים הייתם. כמו שמפורש לפנינו⁽⁶⁾ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם. ולפי שצרתו מרובה ענשו מרובה: 21. לא תענון. כמו⁽⁷⁾ למען ענותו בסבלותם. ודיבר הכתוב בהווה⁽⁸⁾: 23. והיו נשיכם וגו'. מדה כנגד מדה: 24. לא תהיה לו כנושה. כשיגיע זמן הלואה לגבות אל תדחק אותו לקחת משכון כדכת⁽¹⁰⁾ והנושה בא לקחת וגו'.⁽¹¹⁾ או מי מנושי אשר מברתי אתכם לו. כל נושה כשמגיע הזמן בא לקחת משכון: לא תשימון עליו נשך. למען הרחיב את זמנו⁽¹²⁾: 25. אם חבל תחבל. על ידי בית דין כדכת⁽¹³⁾ בחוק תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אותו⁽¹⁴⁾ החוצה. אבל אתה⁽¹⁵⁾ לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו וזהו⁽¹⁶⁾ לא תהיה לו כנושה: עד בא השמש. כל היום השיכוה לו. כי חכמים פירשוהו⁽¹⁷⁾ בכסות יום: 26. ושמעתי כי חנון אני. אע"פ שמן הדין יש לו משכון ואינו חייב להחזירו אלא לפנים משורת הדין ולא היה לי⁽¹⁸⁾ לשמוע צעקתו אם לא מפני שרחום וחנון אני. אבל למעלה אצל אלמנה ויתום לא תענון שכת⁽¹⁹⁾ שמוע אשמע צעקתו, הואיל ומן הדין שומע הק' צעקתו, לפיכך לא

(1) מהדרין פירק ו משנה ד'. — ותיבת בן חסרה בכ"י. — (2) כ"ג. — (3) ויקרא כה, דה. ושם הנוסחא: אל תונו. ותיבת עמיתו נכתב ונחקק בכ"י קידם תיבת אחיו הראויה, והתיבת החליף וחיבר פסוק ויקרא כה, יז עם פסוק יד שם. — (4) בכ"י: בנרות. ומקור הדבר במכלתא ובכבא מצינא דף נח, ע"ב. — (5) ג, טו. ודעתו גם על ו, דה. — (6) כנ"ט. — (7) א, יא. ורצה לימר לא תענים לעשות מלאכתכם. — (8) אבל אסור העניו בכל אדם. — (9) נדרים דף לב ע"א. — (10) מלכים ב' ד, א. — (11) ישעיה נ, א. — (12) פירוש תיבות לא תשימון וגו' בא בכ"י אחרי המאמר הבא. — (13) דברים כד, יא. — (14) אליך את העבוט צ"ל. — (15) דברים כד, י. — (16) האמיר כאן בפסוק הקודם. — (17) בבא מצינא דף קיד ע"ב. — (18) בכ"י: לו. — (19) בפסוק בב.

כתב שם כי חנון אני: 26. אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר. דבר הכתוב בהווה, לפי שהמלכים והדיינים דנין דיני ממונות ונפשות, רגילים בני אדם לקללם. וכן הוא אומר ⁽¹⁾ גם במדעך מלך אל תקלל וכן הוא אומר ⁽²⁾ כי קללת אלהים תלו, כשרואין את האדם תלוי מקללין את הדיינים לכך ציוה ⁽³⁾ לא תלין נבלתי: 28. מלאתך ודמעך לא תאחר. והו שכת' ⁽⁴⁾ ראשית דגנך תירושך ויצהרך: המלאה. תרומת התבואה, כדכת' ⁽⁵⁾ המלאה הורע: ודמעך. הוא התירוש ושמן וית יצהר שהם צלולין בעין דמעה ומוזקקים. וכן פירש מנחם ⁽⁶⁾: לא תאחר. אלא [תתננה] ראשית ותחילה לכל המעשרות: בכור בניך. כן תעשה לשורך וגו'. כל אילו ענייני ראשית הם: 30. ואנשי קודש. שלא לאכול דבר טמא כגון טריפה. וכן כת' בולא תאכלו כל נבלה וגו' ⁽⁷⁾ כי עם קדוש אתה:

כג. 1. לא תשא שמע שוא וגו'. כמו שהעד מוזהר ⁽⁸⁾ לא תענה ברעך עד שקר, כמו כן הדיינים מוזהרין שלא לקבל עדות ולשמוע שקר אלא ⁽⁹⁾ ודרשת וחקרת. ואפי' אם יש שני עידי שקר, אל תצטרף עמהם להעיד כמותם ⁽¹⁰⁾ ואע"פ שיגמר [הדין] על פיהם כי אין מבחישים: 2. לא תהיה אחרי רבים לרעות. אם הם דנים שלא כדון לפי דעתך, ואע"פ שלא יאמינו לך כי אם למרובים: ולא תענה על דיברי [ריב] לנטות אחרי רבים להטות משפט, ואפילו כשהם מוכים אדם ופוטרים ממיתה ⁽¹¹⁾: 3. ודל לא תהדר. כדכת' ⁽¹²⁾ ולא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול אלא בצדק תשפוט עמיתך: 5. חמור שנאך. דיבר בהווה ⁽¹³⁾: עווב תעווב. לשון סויע וחיוזק כדכת' ⁽¹⁴⁾ ויעוובו (את) ירושלים עד החומה. ⁽¹⁵⁾ ואפס עצור ועווב: 7. מדבר שקר תרחק. אם נראה בעיניך דין מרומה ועדים רמאים ואין אתה יכול להכחישן התרחק מאותו הדין ואל תדין בו כלל. ואע"פ כן אם הוא נקי וצדיק בדין, שכבר נגמר הדין ⁽¹⁶⁾

(1) קהלת י, כב. — (2) דברים כא, כג. — (3) שם. — (4) דברים יח, ד. — (5) דברים כב, ט. — (6) במחברת דמע ברה 65 כתב על הפסוק הזה: היא התירוש הצח והמוזק אשר אין בו שמרים. — (7) דברים יד, כא. ושם כתוב: לא תאכלו כל נבלה. — (8) כ, יג. — (9) דברים יג, ט. — (10) זהו פירוש של אל תשת ידך עם רשע. — (11) כפירוש רש"י במקצת. — (12) ויקרא יט, טו. ושם כתוב: לא תשא וגו'. — (13) ר"ל המיר ריבך והוא הדין לכל דבר אשר יצר לשיטאך, תמיד תעור לו. — (14) נחמיה ג, ח. — (15) דברים לב, לו. — (16) כב"י: הדין הדין שתי פעמים.

לזכות, אל תהרגו עוד, מאחר שכבר קיבלת העדים וגמרתה הדין ולא נתתה לבך על זה עד לסוף, שאם אתה הצדקתו, אני לא אצדיקנו [כי רשע הוא] וחייב מיתה כדכתי' (1) והאלהים אינה לידו: 8. יעור פקחים. אצל פיקוח עין נופל לשון עיורו, ואצל צדק סילוף (2): 10. ואספת את תבואתה בביתך ולא תניחנה הפקר אלא בשביעית תשמטנה, שלא תורע, ונטשתה, שלא תאסוף תבואתה: 11. לכרמך (3) לזיתך. כמו מן תבואה. דרך המקרא להזכיר דגן ותירוש ויצהר והוא הדין לכל אוכלין שהן גידולי קרקע כדכתי' בפרשת בהר סיני (4): 13. ובכל אשר אמרתי אליכם מיום התחלת הדברות עד (5) עכשיו תשמרו. חוזר ושונה וכופל אזהרותיו. ורבותינו דרשו (6) לרבות שביטת כלים: 16. וחג הקציר. [הוא חג השבועות שמקריבין בו] קרבנות הכתובים בפרשת שור או כשב ושתי הלחם שהם מנחה חדשה (7): בכורי מעשיך. להתיר חדש במקדש (8): וחג האסיף. חג הסוכות בשעת אסיף אשר מלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר וציוה רבות' לישוב בסוכות לזכרון, כי במדבר ישבו באהלים ולא היה להם קרקע ולא דגן ותירוש ויצהר כמו ושהיה להם אחרי כן בארץ וידון (9) על זאת להק. הרי שלשה רגלים תלויים כולם בפירות הארץ, אביב וקציר ואסיף: 17. האדון יי'. והארץ שלו. שלא יחמוד ואיש את ארצו בעלותך לראות כמו שמפורש בפרשת כי תשא (10) שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון יי' אלהי ישראל. וסמך ליה כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבולך ולא יחמוד איש את ארצו בעלותך לראות וגו'. וכן בכל מקום לפי ענין מעשה הק' שבפרשה קורא את הק'. וגם רבותינו (11)

(1) כא, יג. — (2) בכי': סילוף. — (3) ויקרא כה, ו. ור"ל ששם כתוב כל תבואתה. — (4) בכי': או עכשיו. — (5) שבת דף יח ע"א. — (6) ויקרא כג, כז. — (7) כדברי רש"י. — (8) שש תיבות המסוגרות דוספתי על פי דברי רשב"ם לויקרא כג, מ. והן כמכפר העולה לשורה אחת בכי' שלקו, ונמצא שם תיבת כמו בסוף עזרה, והשורה הבאה אחרי כן מתחלת בתיבת על. והמדפיסים הראשונים הסגירו תיבות כמו על זאת להק. לפי שלא הבינו, ובאו המדפיסים האחרונים והשמיטו גם איתן, וכן לא יעשה. — ונמצאתי סמך להגהתי בפירוש כי העברי סימן 40 אשר בעיר האמבורג שהביא בקיצר פירוש רשב"ם ולא הזכיר שמו וכתוב שם: וציוה הכתוב לישוב בסוכות לזכרון כי במדבר ישבו באהלים לא היה להם קרקע ולא דגן ותירוש כמו עכשיו ע"כ יודו להק' על כל הטובה וגו'. — (9) לד, כג. — (10) כי, כד. — (11) מקום הדרשה הזאת לא ידעתי.

דרשו¹) הנה האדון י"י צבאות מסעף פאורה, בכל מקום שאתה מוצא את הלשון הזה מוציא דיוורין ומכנים דיוורין: 18. לא תזבח על חמץ. שתהא השבתת שאור קודמת לואו שעות²) של ארבעה עשר שהוא זמן שחיטת הפסח בין הערבים משבע ולמעלה: חלב חגי. הפסח כת³) בו⁴) ולא תותירו ממנו עד בוקר והוא הדין לאימורין: 19. ראשית ביכורי אדמתך משבעת המינין האמורים בפרשת כי תבא⁵) ולקחת מראשית כל פרי האדמה. בעלותך ברגלים או תביא ביכוריד: לא תבשל גדי בחלב אמו. דרך העוים ללדת שני גדיים יחד, ורגילים היו לשחוט אחד מהם, ומתוך שרוב חלב בעוים כדכת⁶) ודי חלב עוים ללחמך וגו', היו רגילים לבשלו בחלב האם, ולפי ההוה דבר הכתוב. וגנאי הוא הדבר ובלעה ורעבתנות לאכול חלב האם עם הבנים. ודוגמא זו באותו ואת בנו⁷) ושילוח הקין⁸). וללמדך דרך הרבות צוה הכתוב. ולפי שכרגל היו אוכלין בהמות הרבה, הוהיר בפרשת הרגלים שלא לבשל ולא לאכול גדי בחלב אמו והוא הדין לכל כשר בחלב כמו שפירשו רבותינו בשחיטת חולין⁹): 20. שולח מלאך וגו'. כדכת' ביהושע¹⁰) כי אני שר צבא י"י עתה באתי, להושיע את ישראל: 21. אל תמר בו. מגורת¹¹) אם המר ימירנו. ואם הוא דגש¹²), הרי הוא [מגורת]¹³) וריחו לא נמר כמו¹⁴) אל תפל דבר מגורת נפל. אבל אינו מגורת סרבנות מן¹⁵) מרה מרית¹⁶), שאם כן היה לו לומר אל תמרה כמו¹⁷) כל איש אשר ימרה את פיך: כי שמי בקרבו. בשמי הוא מצוה לכם. אבל לשאת לפשעכם אין בידו רשות: 23. כי ילך. שהרי ילך: 24. כי הרס תהרסם. מדעתי¹⁸) הנהתיו תהרסם משקל דגש מעוררי ושיבשתי כפרי צרפת שנקוד בהם תהרסם והוא משקל רפי כמו¹⁹) הרג תהרגנו אבל מאחר [כי] הרס משקל דגש צריך לומר כמו כן משקל דגש תהרסם דוגמת שבר תשבר. ושוב מצאתי בכל סיפרי אספמיא ואשכנו כמו שהגדתי משקל דגש²⁰): 25. והסירותי

(1) ישעיה י, לג. — (2) בכ"י: לשעות. — (3) בכ"י: כחבנו. — (4) יב, י. — (5) דברים כו, ב. — (6) משלי כו, כו. — (7) ויקרא כב, כח. — (8) דברים כב, ו. ז. — (9) דף קנ. — (10) ה, יד. — (11) ויקרא כו, לג. — (12) מזה תראה כי בקצת ספרי צרפת לא היה דגש במ"ם. — (13) כן נראה להוסיף. והמקרא בידיה מת, יא. אבל טעה רש"ם לחשוב כי נמר מבנין הקל. ע' RSBM דף 137 הערה 10. — (14) אסתר ו, י. — (15) איכה א, ב. — (16) כמו שפירש רש"י. — (17) יהושע א, יח. — (18) בכ"י: ומדעתי. — (19) דברים יג, י. — (20) ע' RSBM דף 59 הערה 2. —

מחלה. שכאה על ידי מים רעים כמו שפירשתי במרה⁽¹⁾: 26. לא תהיה משכלה. ואפילו בנודלו לא ימות, אלא את מספר ימיו אמלא לבא בכלח אלי קבר⁽²⁾: 27. את אימתי.⁽³⁾ חתת אלהים על בעלי מלחמתך: והמותי. והממתי מהומת קולי כדכתיב⁽⁴⁾ וירעם יי בקול גדול על פלשתים ויהומם וכן⁽⁵⁾ ברכ ויהום. כמו מן סבב סבותי. אבל לשון מיתה יאמר וְהַמַּתִּי⁽⁶⁾: 31. וְשַׁתִּי כמו וְשַׁתִּי. וכן⁽⁷⁾ פָּרַתִּי ברית כמו פָּרַתִּי: מים סוף, שהוא בתחילת מורח ארץ ישראל כמו שאוכיח בפרשת אלה הדברים⁽⁸⁾: עד ים פלשתים. שהוא במערב כדכתיב⁽⁹⁾ ופלשתים מאחור: ומדבר⁽¹⁰⁾. שהלכו בו ישראל מדרום: עד הנהר. נהר פרת בצפון. כדכתיב⁽¹¹⁾ מצפון תפתח הרעה. כי בכל בצפון:

כד. 1. ואל משה אמר.⁽¹²⁾ מומשה ננש אל הערפל אשר שם האלהים ויאמר יי אל משה כה תאמר אל בני ישראל, כל הפרשיות הללו עד כאן ביום ששמעו עשרת הדברים. ואל משה אמר לבדו בשעת ירידתו בו ביום עלה אל יי למחר אתה ואהרן וגו' ואחר כן מיד ירד משה ויספר לעם את כל דברי יי וגו'⁽¹³⁾ ולמחר בנה מזבח והקריב קורבנות ובו ביום עלה ויכסהו הענן ששת ימים וגו'. ואל משה אמר מלאך עלה אל יי. מדלא כת' אלי⁽¹⁴⁾ כמו שכת' לפניו⁽¹⁵⁾ [עלה] אלי הדרה: 4. לשנים עשר שבטי ישראל. להעיד שכולם נתרצו בקיום הברית: 5. את נערי. בכורות: 7. ספר הברית. דכתיב למעלה⁽¹⁶⁾ ויכתוב משה וגו': נעשה ונשמע. נעשה מה שדיבר וגם נשמע מה שיעזנו עוד מכאן ולהבא ונקיים: 10. ויראו את אלהי ישראל. כעין⁽¹⁷⁾ וראיתה את אחורי: לבנת. לובן⁽¹⁸⁾: וכעצם. מראה, כמו⁽¹⁹⁾ אדמו עצם מפנינים:

(1) טו, כה. כו. — (2) השתמש בדברי המקרא איוב ה, כו. ובכ"י בטעות: ואפילו בנודלו... לא בא בכלח אלא קבר! — (3) כדברי המקרא בראשית לה, ה. — (4) שמואל א' ו, י. — (5) שמואל ב' כב, טו. — ובכ"י: בברק ויהום. — (6) כדברי רש"י. — (7) תהלים פט, ד. — (8) לדברים א, א. לתיבות מול סוף. ובכ"י שמוכיח במקום שאוכיח. — (9) ישעיה ט, יא. — (10) בכ"י בטעות: ומדבר. — (11) ירמיה א, יד. — (12) ר"ל מן המקרא המתחיל ומשה ננש אל הערפל וגו' והלאה. והוא כ, כא. כב. והמדפיסים לא הבינו והדפיסו משה במקום מומשה. ותיבות אל בני ישראל נחתקו כבר בכ"י ממקומם ונכתבו אחרי עד כאן. — (13) בכ"י בא כאן על ידי השנות דברים: ואחר כן מיד. וראה RSBM דף 33 הערה 1. — (14) בכ"י: אלא. — (15) בפסוק יב. — (16) בפסוק ד'. — (17) לז, כג. — (18) כר' סעדיה שהביא ראב"ע. — (19) איכה ד, ז.

לטהר. כשהשמים כרורים⁽¹⁾ בלא עננים: 11. ואל אצילי וקני
[בנין] ישראל לא שלח הק' ידו. אע"פ שראו את אלהי ישראל⁽²⁾ כמו
שכת'⁽³⁾ כבלע את הקדש ומתו. וכן באנשי בית שמש⁽⁴⁾ כי ראו
בארון יי'. ובמשה מצינו⁽⁵⁾ כי ירא מהביט. וכאן חלק להם הק'
כבוד ומפני כריתות הברית נראה להם כמו שפירשתי בכרית בין
הכתרים⁽⁶⁾ אשר עבר בין הגורים האלה. וכת' שם⁽⁷⁾ ביום ההוא
כרת יי' את אברם⁽⁸⁾ ברית וגו' וכן לפנינו בכריתות ברית פרשת
כי תשא⁽⁹⁾ וראית את אחוריי. וכת' ⁽¹⁰⁾ ויעבור יי' על פני וגו' וכת'
בתריה⁽¹¹⁾ הנה אנכי כורת ברית: ויאכלו וישתו. העולות
הקריבו והשלמים אכלו שכת' למעלה⁽¹²⁾ ויזבחו זבחים שלמים:
12. אשר כתבתי. הלוחות מכתב אלהים שנתן לו בסוף ארבעים:

ויקחו לי תרומה:

פרשיות של משכן חשן ואפר אם אקצר בפרושן יימצאו
בפרושי רבנו שלמה אבי אמי וצ"ל:

כה. 2. תרומה. הפרשה ממזונם⁽¹³⁾ 4. ותולעת שני. צמר
הצבוע בצבע אדום קרוי תולעת. והצבע קרוי שני. כדכת'⁽¹⁴⁾ אנשי
חיל מתולעים, מלובשים בגדים צבועים. וכן⁽¹⁵⁾ האמונים עלי תולע.
בגד צבוע. וכן מוכיח⁽¹⁶⁾ אם יהיו חטאים כשנים כשלג ילבינו אם
יאדימו כתולע כצמר יהיו. השני והשלג סם של צבעים זה אדום
זה לבן, אבל [התולע]⁽¹⁷⁾ והצמר שניהם צמר אלא שהתולע צמר
צבוע והצמר הוא לבן בלא צבע: ושש. פשתן. אבל שאר המינים
הם צמר צבוע: ועזים. מטוה של שערי עזים: 6. לשמן המשחה.
מפורש בכי תשא⁽¹⁸⁾: ולקטרת הסמים. כלומר לצורך קטורת

⁽¹⁾ בכ"י: ברור. וחסר קי הקיצור בסוף התיבה (ברור). — ⁽²⁾ בכ"י בא כאן
כפל דברים. ע' RSBM דף 33 הערה 1. — ⁽³⁾ במדבר ד, כ. — ⁽⁴⁾ שמיאל
א' ו, יט. — ⁽⁵⁾ ג, ו. — ⁽⁶⁾ בראשית טז, יז. — ⁽⁷⁾ שם פסוק יח. — ⁽⁸⁾ בכ"י:
אברהם, שלא כדברי הכתוב. — ⁽⁹⁾ ר"ל בכריתות ברית של פרשת כי תשא
לג, כג. — ⁽¹⁰⁾ לד, ג. — ⁽¹¹⁾ לד, י. וע"ע דבריו לג, יח. — ⁽¹²⁾ בפסוק ה.
⁽¹³⁾ בכ"י: ממינם. — ⁽¹⁴⁾ נחום כ, ד. — ⁽¹⁵⁾ איכה ד, ה. — ⁽¹⁶⁾ ישעיה
א, יח. — ⁽¹⁷⁾ תיבת התולע חסר בכ"י. — ⁽¹⁸⁾ ל, כג — כה.

הביאו סמים כדכת' בקמרת קח לך כמים כבי תשא⁽¹⁾: 7. מלואים. שהאבן ממלאה עומק המשבצת כעין אבני הטבעות: 8. מקדש. לשון מועד⁽²⁾ שאתקדש ואודמן אליהם לדבר מתיכו⁽³⁾ כדכת' ונועדתי שמה לבני ישראל: 9. ככל אשר אני מראה. ככל הדמויות⁽⁴⁾ של כלים ושל בניינים הראה לו ממש הק' למשה כמו שמצינו ביחזקאל בבנין ב' שהראהו בכבל [ב]מראות אלהים⁽⁵⁾ וגם בדיבור הראה לו ופ' לו כמה שכת'. וכן מוכיח לפנינו⁽⁶⁾ ככל אשר אתה מראה בהר. אם בדיבור לבה, היה אומר אשר אתה מראה, למה הוצרך לומר בהר: 10. ועשו ארון עצי שטים. לפי שהוא דבוק ארון של עצי שטים לכך⁽⁷⁾ נקוד חטף פתח. ואע"פ שבמעשה בצלאל מצינו שעשה תחילה משכן ואחר כך כלים, ארון ומנורה ושולחן, שהיו כענין את הארון והשולחן כל זמן שאין משכן עשוי? אלא כציוי הוצרך לפרש עשיית הארון והשולחן [ותחלה]. שבשביל הארון שהוא עיקר של ועשו לי מקדש הוצרך לעשות משכן⁽⁸⁾: 11. זהב טהור. מוזהב: 12. ויצקתה לו. בולטין מנוף הארון ולא מחוברות: ושתי טבעות מן הארבע טבעות: על צלעו⁽⁹⁾ האחת. מצד רחבו, שהרי בולטין היו הברזים לצד ההיכל. ובעל כרחך ארכו של ארון מצפון לדרום והברזים ממזרח למערב: 16. את העדות. הלוחות שהם עדות וברית בין הק' לישראל, ולכך נקראו⁽¹⁰⁾ לוחות הברית: 17. כפרת. לשון כסוי: אמתים וחצי ארכו וני. כמדת ארכו ורחבו של ארון: 18. כרובים. עופות. כדכת'⁽¹¹⁾ את כרוב ממשח⁽¹²⁾ הסוכך, עוף גדול בעל כנפים, וחכמים פירשו⁽¹³⁾ פני תינוק: מקשה. מעובי זהב הכפורת. הקישו בקורנם להבליט ממנו כרוב ולא נתחבר שם: 19. מקצה. מאמצעית גבול רחבו של כפורת שידיו פני שכינה הנראה עליו לצד ההיכל: 20. למעלה. לצד ראשיהם: ופניהם איש אל אחיו. שזה הוא אל אמצעית הכפורת יהיו פני הכרובים: 25. מסגרת. כעין לכיזבון שעושים

(1) ל, לך—לה. — (2) עיין דבריו יט, י. — (3) בכ"י: מתיכו. — (4) כט, מג. — (5) בכ"י: הדמויות. — (6) כפל אותיות בא כאן בטעות בכ"י. ע' RSBM דף 37 הערה 2. — (7) כה, מ. ותיבת ככל לא נמצאה שם. — (8) בכ"י: למה במקום לכך. — (9) כדברי ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן בבבלי ברכות דף נה ע"א המובאים בשינוי לשון בנוספות לדברי רש"י לקמן לח, כב. — (10) בכ"י: של צלע. — (11) דברים ט, ט. — (12) יחזקאל כה, יד. — (13) בכ"י: ממשח. — (14) כיבה דף ה ע"ב.

לשולחנות. ויש מרבתינו שאומרים⁽¹⁾ מסגרתו למטה היתה: 27. לעומת המסגרת. בשולחן למטה מן המסגרת יהיו הטבעות קבועות ולא במסגרת עצמה: 29. קערותיו. דפוס כעין תיבה פרוצה לעשות בו הלחם⁽²⁾: וכפותיו. לצורך שני בויכי לבונה כדכת'⁽³⁾ ונתת על המערכת לבונה וכה: קשותיו ומנקיותיו. מפורשין במנחות⁽⁴⁾. לפי שהיה הלחם⁽⁵⁾ שתיים מערכות שש המערכת זה על גב זה והיו מזלגות מכאן ומכאן לשולחן. וקשותיו שהיו כחצאי קנים ממולג למולג והלחם על הקשות, וכן בין לחם ללחם ששה זה על זה⁽⁶⁾ ולפיכך נקראין במקום אחר⁽⁷⁾ קשות הנסך, שמסככין על הלחם בין לחם ללחם: אשר יסך. בקשות. כמו שפירשתי: 30. לחם פנים⁽⁸⁾. לפי פשוטו לחם הראוי לפני שרים, לחם נאה⁽⁹⁾, כדכת'⁽¹⁰⁾ ולקחת סלת ואפית אותה וגו' וכת'⁽¹¹⁾ וישא משאת מאת פניו אליהם. וכת'⁽¹²⁾ ולחנה יתן מנה אחת אפים, ⁽¹³⁾ חולק חד בחיר, מקערה של פני אלקנה, החשובה נותנים לפני בעל הבית. כי את חנה אהב, לכך אפים, חשוב, וי"י סגר רחמה, לכך מנה אחת ולא שתיים ולא מנות הרבה כמו לפנינה שהיו לה בנים ובנות: 31. ועשית מנורת וגו'. להאיר על השולחן. כדכת'⁽¹⁴⁾ ואת המנורה נכח השלחן: מקשה. עשת⁽¹⁵⁾ זהב לקח ופיצל בה קנים וגביעים בקורנם: ירכה. הוא הרגל הרחב של צד קרקע שעומד עליו כל המנורה: וקנה. הוא הקנה האמצעי שיוצאין ומתפצלין ממנו שלשה קנים מכאן ושלשה מכאן: גביעיה כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו. בקנה האמצעי, שמכל כפתור יוצאים שני קנים כדכת'⁽¹⁶⁾ וכפתור תחת שני הקנים ממנה: 33. שלשה גביעים. חלולין⁽¹⁷⁾ כמין כוס, גומות גומות בקנה: משוקדים. כעין שקדים של בליטות בכותלי הגביעים, כעין שעשין כלי כסף מצויירין בליטות כעין כפות או כעין תפוחים שקורין

(1) מנחות דף צו ע"ב. — (2) קיצר דברי רש"י. — (3) ויקרא כד, ז. — (4) פרק יא משנה ו. — (5) ויקרא כד, ו. — (6) בפירוש הראשון בדברי רש"י וכלשון הכתוב בד"ה א' כח, וזו. אבל ע' תוס' מנחות דף צו ע"ב ד"ה לא היו שם טיפין. — (7) במדבר ד, ו. — (8) בבב"י: לחם הפנים, שלא כדברי הכתוב. — (9) ר' יוסף בכור שור בהשתמשו בפירוש רש"י כתב לפסוק הזה (בדף 140): והיה לחם גדול והדור לבא לפני המלך. — (10) ויקרא כד, ה. — (11) בראשית מן, לד. — (12) שמואל א' א, ה. — (13) הם דברי התרגום שם. — וע"ע דבריו לעיל ב, ו. — (14) כו, לה. — (15) בבב"י: עושת. — (16) בפסוק לה. — (17) חלולין שם דבר הוא ופירושו מקומות חלולים, והוא פירוש של גביעים.

קולידרין⁽¹⁾ ב"ל. ושוב שמעתי שכן מפרשים בנרבונא⁽²⁾ אמנדלרין⁽³⁾ ב"ל לשון שקדים: כפתור ופרח. באמצע כל קנה לנו: 35. וכפתור תחת שני הקנים היוצאים ממנה, מקנה האמצעי שהוא עיקר המנורה: לששת הקנים שלשה פעמים וכפתור וכפתור וכפתור⁽⁴⁾. לא הצרך לכתוב „כן“ לששת הקנים⁽⁵⁾ כאשר כתב בפסוק ראשון⁽⁶⁾ לפי שמנה את כולם: 37. נרותיה. לצש⁽⁷⁾ ב"ל שנותנים [שם] את השמן והפתילות: והעלה הכהן את נרותיה שבעה על שבעה הקנים: והאיר על עבר פניה. ידליק הפתילות אל עבר מול⁽⁸⁾ [פני] המנורה שזהו לצד השולחן שכנגדו כדכת'⁽⁹⁾ ואת המנורה נוכח השולחן וכן כתוב⁽¹⁰⁾ אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, שכל שבעתן מאירין לצד השולחן שכנגדו לפניה: 38. ומלקחיה. שלוקחין בהן הפתילות ונותנין בנרות: ומחתותיה. בהשיבו את הנרות בבקר חותה בהן גחלי הנרות ומותר השמן שבנרות: 40. מראה. לשון מופעל על ידי אחרים, אמושטריין⁽¹¹⁾ ב"ל. אשר אתה מראה, ממש הראה לו תבנית המנורה, אמושטריין⁽¹²⁾ ב"ל. אבל ליי' הנראה אליה, מעצמו, פוברין⁽¹³⁾ ב"ל:

כו. 1. ואת המשכן וגו'. עשר יריעות התחתונות⁽¹⁴⁾ קרויין משכן, כי תחתיהם הארון מקום שהשכינה שורה: 3. חוברות. נתפרות יחד במחט: 4. מקצה בחוברת. כשפת יריעה החמישית: 6. וחברת. ע"י קרסים כלולאות תחבר שתי המחברות: והיה המשכן אחד. עשר היריעות הקרויין משכן יהיה עתה אחד: 9. וכפלת את היריעה השישית. כלומר חצייה תולה למטה אל מול פני האהל וחצייה של אחרונה תסרח על אחורי המשכן יותר מיריעות המשכן שתי אמות. כיצד? עשר התחתונות כשנתחברו יחד, ארכן ארבעים ורחבן עשרים ושמונה; והמשכן ארכו שלשים

— 1) *couleurez (?) = colorés, farbig* רב' 94 סימן 24. — 2) בכ"י: בני רבונא. — 3) *amondalez (?)*, gemandelt רב' 94 סימן 25. — 4) בכ"י: וכפתור וכפ' וכפתו. והכוונה כמו שהדפסתי. והמדפיסים לא הבינו ושינו בלא דעת. — 5) בכתוב הוה נכתב: לששת הקנים, ולא: כן לששת הקנים. — 6) בפסוק לנ. — 7) *Luces, Lampen*. ע' ספרי על רשב"ם רב' 94 סימן 26. — 8) השתמש בתיבת מול לפרש תיבת עבר. — 9) כו, לה. — 10) במדבר ח, ב. — 11) *es mostrez, wirst zu sehen veranlasst* רב' 95 סימן א. — 12) *a mostrez, hat gezeigt* ע"ן שם סימן ב. — 13) *ful veduz*, wurde gesehen, offenbarte sich ע"ן שם סימן ג. — 14) בכ"י: ח תחתונות. ומה נולדה משות בעל קרן שמואל והמדפיסים האחרונים.

אמות, כי לעשרים קרש שבצפון ועשרים שבדרום יש שלשים אמה, כי רוחב הקרש אמה וחצי; כשפורשן⁽¹⁾ על המשכן ארכן לאורך המשכן שלשים אמה, והרי עשר אמות תלויות אחורי המשכן; ולצד צפון ולצד דרום מן העשרים ושמונה אמות עשר על המשכן ולצדדין תלוין תשעה מכאן בכותל צפוני ותשעה בכותל דרומי. וכשפרש עליהן⁽²⁾ יריעות עזים שהן ארכן ארבעים וארבעה, חצי היריעה שהן שתי אמות נכפלות למטה⁽³⁾ והשלשים על המשכן, וי"ב הנותרות העשר מהן תלויות אחורי המשכן בשוה ליריעות התחתונות, וחצי היריעה העודפת, שהן שתי אמות, יותר מן התחתונות. וכשפורש רחבן⁽⁴⁾ שהוא שלשים אמה לאחר שנתחברו, אז על⁽⁵⁾ רחבו של המשכן מהן עשר אמות, ועשר אמות תלוין לצד צפון וכן לצד דרום, ונמצאו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן על התחתונות, שהן נגזרות תשע מכאן [ותשע מכאן], ואילו עשר. וזהו שכתב⁽⁶⁾ והאמה מזה והאמה מזה וגו'; 13. על צדי המשכן, לכסות האמה של אדנים עד הקרקע. שהרי גובה⁽⁷⁾ הקרשים עשר אמות עם האדנים: 14. ומכסה עורות תחשים מלמעלה. מלמעלה של עורות אילים. וכן פשוטו משמע. ויש מפרשים כן במס' שבת⁽⁸⁾: 15. עצי שטים עומדים. וקופין נותנין אותן⁽⁹⁾ ולא שוככים: 17. שתי ידות לקרש האחד. חרוצין היו הקרשים באמצעיתן להניח שתי ידות בהן: משולבות הידות זה כנגד זה. וכל סביב הידות היה הקרש חרוץ⁽¹⁰⁾ מכל צד כדי שיכנסו הידות⁽¹¹⁾ של כל קרש וקרש בתוך שני אדנים שתחת הקרש האחד. וגם האדנים היו חלולים להכניס בהן הידות: 22. ולירכתי המשכן תעשה ששה קרשים שהן תשע אמות מצפון לדרום. נשאר חצי אמה בקרן מערבית אצל הצפון מכאן ואצל הדרום מכאן אויר, ובאין שתי הקרשים של מקצועות שהן אמה וחצי וממלאין אחת לצד צפון חצי אמה והאמה מן הקרש ממלא ומשוה המשכן ומכסה את עובי קרש צפוני, וכן אמת קרש השני מכסה עובי קרש דרומי, ונמצא האויר שבתוך המשכן עשר אמות רוחב ופגם של מקצועות מכוסה ושוה

(1) בכ"י: כשפורשם. — (2) בכ"י: עליהם. — (3) אל מול פני האהל כבפסוק ט. — (4) בכ"י: רחבו. — (5) בכ"י: כל. — (6) בפסוק יג. — (7) בכ"י: גובה. — (8) דף כח ע"א. — (9) בכ"י: אותו. — (10) בכ"י: חורץ. — (11) בכ"י: והידות.

מכאן ומכאן ומרובע לגמרי וזויות המשכן מבחוץ: 26. בריחים [וגו'] חמשה. חמשה טבעות בכל קרש מבחוץ זה תחת [זה] להכניס בהן הבריחים מלבד הבריח התיכון שבתוך הקרשים שהיו נקובים כולם להכניס הבריח התיכון בתוכם בתוך חלל הקרשים. הרי האדנים מלמטה והבריחים החיצונים ובריח התיכון. הרי חוץ התיכון בתוכם בתוך חלל נקבי הקרשים גדול. לפי פשוטו של מקרא שלשה בריחים תיכונים היו, אחד בצפון ואחד בדרום ואחד במערב מן הקצה אל הקצה מקצה כותל צפוני לקצהו השני וכן בדרום וכן במערב, ועל ידי המקצעות נתחבר כל המשכן כל שלש כתליו יחד, שהרי בריחי הצפון והדרום⁽¹⁾ נכנסו גם במקצעות, שהרי אמה מן המקצוע מכסה עובי קרש של מקצוע השני, והרי קבועים ראשי הבריחים של צפון ודרום במקצעות. ולפי דיברי רבותינו⁽²⁾ בריח התיכון מתעגל בתוך שלשה הכתלים מן הקצה אל הקצה על ידי נס: 31. פרכת. לפי ענינו לשון מחיצה והבדלה בין בית לבית: מעשה חושב. אומן⁽³⁾. כעין מעילים ציוריהן מעשה אורג⁽⁴⁾, אבל רוקם ציור מטוה כמחט מבחוץ⁽⁵⁾: 32. וויהם. כעין מולג⁽⁶⁾ בעמודים, קבועים להכניס בהם שפת הפרכת מלמעלה⁽⁷⁾: 33. ונתת את הפרכת תחת הקרסים של זהב, שהם לסוף עשרים אמה של יריעות הפרוסות בתחילת המשכן. כי המשכן ארכו שלשים והקרסים באמצע של ארבעים אמה של עשר יריעות, נמצא מן⁽⁸⁾ הפרכת עד פתח מזרח עשרים של היכל, וממנו לצד מערב עשר אמות של בית קדשי הקדשים: 36. מסך לפתח האהל. שאין שם יריעה לבד חצי היריעה הכפולה למעלה: מסך. כמו מסך. וכן מגן, מגן. לפי אפילו כשהן רבוקין אינן נחשפין בראשיתם לפי שהן לשון פועל כדכתיב⁽⁹⁾ מסך פתח אהל מועד, מגן של פתח. וכן⁽¹⁰⁾ מגן שאול בלי משוח בשמן. אבל דָּבָר פָּקֶד שהוא שם דבר כשהוא דבוק נקוד בחטף, ⁽¹¹⁾פָּקֶד ובה השלמים, ⁽¹²⁾דָּבָר השמיטה:

(1) בכ"י: והרום. — (2) שבת דף צ"ב בבביתא, ולא בבביתא דמלאכת המשכן (ע"רש"י). — (3) ר"ל חושב הוא שם האומן ולא שם האומנות וכדברי רש"י לתיבת רוקם בפסוק לו. — (4) בפירוש רש"י לתיבת חושב בפסוק א. — (5) בפירוש רש"י לפסוק לו. — (6) בכ"י: מדלג. כי אותיות ד' וו' הדומות נחלפו. — (7) בכ"י בא המאמר הזה אחרי פירוש פסוק לג. — (8) בכ"י: עד הפרכת. — (9) במדבר ד, כה. ובכ"י: האהל מועד. — (10) שמואל ב' א, כא. — (11) במדבר ז, פח. — (12) דברים טו, ב.

כו. 1. ועשית את המזבח. מזבח החיצון שבשורה: 2. ממנו תהיינה קרנותיו. ולא מחוברות: 3. ויעיו. שקרין וודיל⁽¹⁾ ב"ל לקבץ בהן הרשן ולתת אותו בתוך סירותיו להוציא בהן הרשן כאמור בצו את אהרן⁽²⁾: ומזרקותיו. לקבל דמי הקרבנות לזרוק על המזבח: ומולגותיו. לקחת בהן איברי הקרבנות ולהפכן על גחלי המערכה להקטירן: ומחתותיו. לחתות בהן גחלים כדכת'⁽³⁾ לחתות אש מיקוד. ⁽⁴⁾היחתה אש אש בחיקו: 4. מכבר. ככברה. כדכת'⁽⁵⁾ כאשר ינוע ככברה, ולא יפול צרור ארץ: 5. כרכב. כניסת המזבח שמתקצר למעלה ללכת על אותה הכניסה סביב המזבח, וגם בהלכה קרוי כן בשחיטת חולין⁽⁶⁾ עד שיכרכב, בליטות וציוורין שבכלים⁽⁷⁾ וגומות שעושין בהן קרויין כן: עד חצי המזבח. להבדיל בין דמים העליונים לתחתונים. וסימנך⁽⁸⁾ עולת העוף למעלה חטאת העוף למטה. ובבהמה למפרע⁽⁹⁾ חטאת למעלה ועולה למטה. הכל במסכת זבחים⁽¹⁰⁾: 8. נכוב לוחות. חלול. וכן⁽¹¹⁾ ואיש נכוב ילבב. וכשחונים ממלאין אותו עפר ואחר כך מקריבין עליו: 9. קלעים. פי' מנחם⁽¹²⁾ עניין יריעות המה. ומחלוקת שנייה⁽¹³⁾ פירש⁽¹⁴⁾ וקלע עליהם מקלעות כרוכים, ⁽¹⁵⁾מקלעת פקעים, עניין פיתוח המה. ואני אומר כי יש לומר שאף קלעים של חצר המשכן היו עשוין בעניין מקלעות וציוורין: 10. וחשוקיהם מוקפים כסף. פתרונו לפי עניינו: 12. עמודיהם עשרה⁽¹⁶⁾. לכל חמש אמות של פרשה תמצא עמוד אחד: 14. וחמש עשרה אמה קלעים לכתף. לצד מזרח בכניסת העזרה שיש רוחב חמשים אמה ט"ו אמה מצד זה קלעים, וכן לצד השני, ומסך עשרים באמצע. הרי חמשים אמה מכוסים: 18. ורוחב חמשים בחמשים. כיצד? החצר אורכו מאה אמה ממזרח למערב שהרי כותל צפוני מאה אמה קלעים. וכן דרומי. ומצפון לדרום חמשים

(1) *vadil* או *vedil* ובל"א Feuerschauel, עיין RSBM דף 95 סימן 28. — (2) ויקרא ו, ג. ד. — (3) ישעיה ל, יד. — (4) משלי ו, כו. — (5) עמוס ט, ט. — (6) בחולין דף כה, ע"א לפי גרסתנו: כל שעתיד ... לכרכב. — (7) בכ"י: שבכלי. — (8) להתלפת דברי הסימן יש עוד הוראה אחרת כי העוף עולה למעלה בכנפיו כי יעופף על פני השמים, ונקל בזה לזכור כי עולת העוף למעלה וכל הנשאר יקל בזה לזכרון בני אדם. — (9) ר"ל נהפוך הוא. — (10) אולי דעתו על זבחים דף נ"א. — (11) איוב י"ב. — (12) במחברת קלע II. — (13) בדפוס במחברת קלע III. — (14) מלכים א' ו, לב. — (15) שם ו, יח. ובכ"י: מקלעות. — (16) בכ"י: עמודיהם עשרים, בשעות.

אמה רוחב החצר. ומשכן ארכו שלשים ורוחבו עשר. העמיד המשכן על שפת חמשים מן המאה⁽¹⁾ ונשאר חצר מן [המזרח⁽²⁾ לפני⁽³⁾] המשכן חמשים בחמשים מרובעים פנויים ובשלשת רוחותיו חצר עשרים אמה, שהרי ארכו שלשים, ונשארו אחריו למערב עשרים מן החמשים של אורך מאה אמה, ורוחבו עשר⁽⁴⁾ ונשארו לצד צפון עשרים מן החמשים רוחב, וכן לצד דרום: 19. יתירותיו. הקשורים בקלעים ותוחבין אותן בקרקע שלא ירגזון יריעות מלמטה לכאן ולכאן ברוח:

וְאֵתָהּ תְּצוּהָ.

20. ואתה תצוה. למעלה הוא אומר⁽⁵⁾ דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה לפי שעה לצורך המשכן אבל כאן שצויו זה לכל הדורות לתת שמן למאור לכל שנה ושנה לכך הוא אומר ואתה תצוה, שינה הלשון, לפי שכל לשון צוואה⁽⁶⁾ לדורות היא. וכן הוא אומר בתורת כהנים⁽⁷⁾ ובספרי⁽⁸⁾ כי כל לשון ציווי אינו אלא מיד ולדורות: וך. בלא שמרים. הותים כתושים במכתשת כי [מן] המחוגים בריחים אינו זך כל כך: 21. לפרוכת לפני העדות: כח 4. ואלה הבגדים וגי'. כולם מפורשים לפנינו: חשן, לפי ענינו ופשוטו כעין נרתק וכים, שהרי כפול היה: ואפור. לשון מלבוש שמתקשט בו ומכוסה בו האדם למעלה מכל בגדיו: תשבץ. כעין גומות גומות הוא עשוי: מצנפת. כובע בראש, כדכתיב⁽⁹⁾ וצניף מלוכה: ואבנט. אזור: לפי הפשט מכנסים לא הוצרך להזכיר כאן, שאינו מזכיר אלא בגדים הנראים העשויים לכבוד: 6. ועשו את

(1) בכ"י: מן האמה. — (2) בכ"י: ונשאר חצר מן המשכן וגי'. ואין לו שתי. על כן הוספתי תיבת המזרח לפי הענין. — (3) הוספתי תיבת לפני על פי דברי אביו בעירובין דף כג ע"ב ודברי רש"י כאן בסוף ד"ה ורחב חמשים בחמשים. כי עליהם נלוו דברי רשב"ם. — (4) בכ"י: עשרים. והגיה בעל קרן שמואל.

(5) כה, ב. — (6) בכ"י: צוואה. ואין זו דרך הכותב הוה וטעות מרמנה לו. — (7) בתחלת פרשת צו את אהרן. — (8) בתחלת הספר. — (9) ישעיה סב, ג. ובכ"י: לצניף מלוכה.

האפוד. אפוד וחשן זקני פירשם. אך אני אפרש בהם דברים שלא נתפרשו: 7. שתי כתיפות חוברות יהיה לו וגו'. האפוד עשוי לפי דעתי כמו חצי מלבוש ממותניו של אדם ולמטה ומכסו בין מלפניו בין מלאחרייו. וזהו שכת' (1) ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפוד לו בו, שהחשב הוא עשוי כמין אזור עשוי בתוך שפת האפוד בנוף האפוד. והכתפות הללו שתיהן חוברות ממש מכל וכל, ומכסים (2) את כל הנוף של אדם מאחוריו (3) ממתניו ולמעלה (4). וזהו שכת' פעם שנייה וחובר, שמלבד שהיו הכתפות [חוברות] אשה אל אחותה עד כתפי האדם מלמעלה, חוזר ומחבר אותם מלמטה אל האפוד. והחשן לפניו על לבו וזרת ארכו וזרת רחבו מחובר למעלה בכתפות ומלמטה באפוד. נמצא הכל מלבוש (5) אחד ונמצא כל נוף הכהן מכוסה באפוד (6) המחובר לחשן ולכתפות האפוד. שאם לא (7) היו חוברות הכתפות יחד אלא כמו שתי רצועות עולות על צוארו ומתחברות לשרשרות החשן מלפניו, אם כן כשהכהן עסוק בעבודה וכופף את צוארו למטה, יהיו נופלות הכתפות ומתפרדות והחשן נופל: אל שני קצותיו. שמאחוריו של כהן, קצות האפוד העליונות אצל החשב: 8. וחשב אפודתו. שבחשב היה חוגרו ומחברו כדכת' (8) ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפוד לו בו: 11. מעשה חָרַשׁ אבן. דבוק הוא, לכך הרי"ש פתח, חרש של אבן, אומן לפתח. ומשקל דגש הוא כמו נָכַב, לכן החי'ת קמצה ולא חטופה: פתוחי חותם. כעין פיתוחי צורות של חותמות שעושין בטבעות: 12. על כתפות האפוד. כתפות האפוד באים עד צוארו מכאן ומכאן ונכפות עד לפניו (9) ושם קבועים שתי אבנים בראשי הכתפות ויש (10) בהן שרשרות שמגיעות עד החשן שכנגד לבו והוא תלוי בהן: אבני זכרון. כמו שאפרש לפנינו (11) אצל ציץ שכתוב בו קודש ליה: 13. ועשית משבצות זהב (12). כעין טס של זהב שיש גומא באמצעיתו להכניס בו ראשי השרשרות לחתיכה אחת נסה שדומה

(1) ויקרא ח, 1. — (2) בכ"י: ומכנסים. — (3) בכ"י: ואחוריו. — (4) רוצה לומר שהכתפות נחברות מאחוריו של כהן לחתיכה אחת רחבה לכסות את נב הכהן. — (5) בכ"י: מלבוש. — (6) בכ"י: האפוד. — (7) בכ"י: לו. — (8) ויקרא ח, 1. — (9) ר"ל יתעקמו בעלותם על כתפי הכהן אל עבר פניו. — (10) בכ"י: יש. — (11) רמו על דבריו לפסוק לו. — (12) בכ"י: ועשית משבצות זהב טהור.

לנבול ולסוף כעין בוסון⁽¹⁾ ב"ל שעושין בראשי חגורות של משי כדי שתיכנס⁽²⁾ במשבצות: 14. מעשה עבות. לפי שיש שלשלאות בעינין אחר תחובות זו בתוך זו כעין לולאות, לכך צריך לפרש שלא היו עשויין כן אלא משבתין בארך כעין חבלים שלנו⁽³⁾: ונתת את שרשרות העבותות על המשבצות. ועדיין לא פירש כאן באיזה מקום יקבעם. ולפינו⁽⁴⁾ מפרש ששני ראשיהן של שרשרות יתן בטבעות החשן ושני ראשיהן שנותנין במשבצות יתן בכתפות האפוד אל מול פניו: 15. חשן משפט. לפי שנתנו בחשן⁽⁵⁾ האורים והתומים שמנידין משפט ישראל וצורכיהם לדרכת⁽⁶⁾ ושאל לו במשפט האורים. לכן קרוי [חשן] משפט: 16. כפול. כעין כים. לפי שנותנין לתוכו האורים והתומים: ורת. חצי אמה⁽⁷⁾: 17. ומלאת בו. גומית להושיב בהן האבנים: 22. ועשית על החשן שרשרות נבלות. הם שרשרות שעל המשבצות האמורים למעלה⁽⁸⁾: 23. ועשית על החשן [ונו]. על שתי קצותיו העליונים תתן הטבעות להכניס בהן שתי העבותות ושתי קצותם הנתונים במשבצות תתן על כתפות האפוד ונמצא החשן תלוי באפוד. ועדיין יכול צידו של החשן התחתון להיות מנענע הנה והנה, עד שמחברו אל האפוד כמו שמפרש והולך שעושה בקצות החשן מבפנים שתי טבעות אחת מכאן ואחת מכאן ושתי טבעות בקצות האפוד על סוף הכתפות מקום חיבורן מלמטה אל האפוד והחשב מלמעלה⁽⁹⁾, והיו⁽¹⁰⁾ של חשן מלמטה ושל אפוד מלמעלה, וכשיבא⁽¹¹⁾ פתיל תכלת מטבעות האפוד אל טבעות החשן [החשן]⁽¹²⁾ מלמעלה והאפוד⁽¹³⁾ מלמטה: 28. וירכסו. ויחגרו⁽¹⁴⁾:

(1) bouton, Knopf. ועיין RSBM דף 126 במקום הערה 6. — (2) החתיכה הנסה. ופירש מנבלות בפסוק יד ונבלות בפסוק כב לשון נבול וסוף כדעת רש"י. — (3) בכ"י: שלא היו עשויין בעין חבלים מעובתין בארך כעין חבלים שלנו. וכל משכיל יראה שתיבות כעין חבלים בפעם הראשונה צריכות להיות: כן אלא, ועל ידי שעות נשתנו לדומות להן בהברה ואותיות בעצם המאמר הזה. — (4) בפסוק כד וכה. — (5) בכ"י: שנותנו בהם. ונקוד הויו הראשון של שנותנו להיותו נמחק. — (6) במדבר כו, כא. — (7) המאמר הקצר הזה המפרש זרת נשמט בדפוסים. — (8) בפסוק ד. — (9) ר"ל אל השפה העליונה של האפוד והחשב, לפי שהכתוב אימר ממעל לחשב האפוד. — (10) ר"ל הטבעות. ובכ"י: היו. — (11) בכ"י: כשיבא. — (12) בכ"י החשן פעם אחת ולא כראוי שתי פעמים. — ור"ל לפי שכתוב ולא יח החשן מעל האפוד, נמצא החשן מונח בשפתו התחתונה על האפוד שהיה לדעת רש"י ממתיני הכתן ולמטה. — (13) בכ"י באו כאן: מלמעלה והאפוד, שתי פעמים. — (14) בכ"י נמצא הפירוש הזה אחר

פירוש את האורים ואת התומים.

30. את האורים ואת התומים. כעין השבעות על שמות בדבר הק' שהיה נותן בחשן להגיד משפטן וצורכיהם. אם האומות מגידים להם תרפים וקסמים שלהם ברוח טומאה להבדיל כמה הבדלות בין טומאה לטהרה קל וחומר לקדושה שמגדת: 31. מעיל האפוד. שלובש עליו את האפוד: כליל תכלת. כולו תכלת. ונראה בעיני לפי שהוא נראה⁽¹⁾ תחת האפוד והחשן שבאין לזכרון וגם התכלת שדומה לרקיע הרי הוא לזכרון כמו שאמרו רבותינו אצל תכלת שבציצית⁽²⁾ שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד. לפיכך הוא תכלת כולו ולא ארגמן ולא תולעת שני: 32. פי תחרא. פי ראשו⁽³⁾. פתח שמכניס ראשו כשלובשו: בתוכו. באמצעיתו למעלה — להבדיל — בעין מלבושים של גלחים⁽⁴⁾: לא יקרע⁽⁵⁾. לא יפתח בית צוארו למטה בעין מלבושים שלנו אלא למעלה, שבשעת אריגה מניחין בו צואר⁽⁶⁾: 33. בתוכם. בין רימון לרימון ולא בתוך הרימון: 35. ונשמע קולו בבאו אל הקדש. שפעמוני [וזהב] נוקשין ומכין זה לזה אע"פ שכליטת הרימונים ביניהם. ולפי שצוה הקב"ה וכל אדם לא יהיה באהל מועד בכאו לכפר בקדש עד צאתו. לכך צוה הק' ונשמע קולו בבאו ויתרחקו השומעים משם: 36. ועשית ציצן. לפי שנותנו על מצח מקום ראית בני אדם קרוי ציצן כמו⁽⁸⁾ מציץ מן החרכים כמו שפירשתי⁽⁹⁾ על המשקוף. כך נראה בעיני: קדש ליי". על האפוד ועל החשן היו שמות בני ישראל לזכרון שכיפר הק' על עון הקדשים שיקדישו בני ישראל הכתובים למטה מן הציץ באבני האפוד והחשן. קדש ליי", כלומר הק' מרצה עון הקדשים⁽¹⁰⁾: 37. ושמם אותם על פתיל תכלת. פתיל אחד היה בשני ראשי הציץ שמניע מאון לאון שיהא הציץ מקושר בהן ושלשה חוטין מלמעלה על הראש והיה עשוי על [ידיו]

(1) בכ"י: שהיא נראת. — (2) ספרי לבמדבר טו, לט ומנחות דף מג ע"ב. — (3) בכ"י ראשון במקום ראשו. — ורשב"ם רצה. לפרש תיבת פי הנמצא שתי פעמים בדברי הכתוב הזה. ולא חש הכותב להקדים חמאחר. — (4) בכ"י: גלחים. — (5) בכ"י: ולא יקרע. — (6) ראה נא שפירש תיבות לא יקרע שלא בדברי מפרשים אחרים. — (7) ויקרא טו, יז. — (8) שיר השירים ב, ט. — (9) לעיל יב, י. — (10) ע' דבריו לפסוק לח. ונראה שפירש קדש ליי"י כן: ישראל קדש ליי"י הוא כי כל עונם יכופר על ידי הקרבנות בסיוע הציץ. ושמוחם על לב אהרן ועל שתי כתפיו יעלו כזה לזכרון ולרצון לפני ה' תמיד.

החוטין כעין כובע על המצנפת⁽¹⁾: אל מול פני המצנפת יהיה הציץ על מצחו, מקיף מאזן לאזן: 38. ונשא אהרן את עון הקדשים וגו'. לפי פשוטו לא דיבר הכתוב בטומאת קדשים. אלא כך פירשו. כל קרבנות שיביאו ישראל או עולה או חטאת או אשם לכפר עליהם, שייצג הציץ עם הקרבן להזכירן לפני הק' שיהיה לרצון ולזכרון לבני ישראל להתכפר להם: 40. לכבוד ולתפארת. לפי שהמנבעות על הראש צריכים ייפוי נאה ביותר: 41. והלבשת אותם. כשיוקם⁽²⁾ המשכן:

כט. 2. ולחם מצות. אפוי בתנור קרוי לחם. וגם שמן היה בו⁽³⁾ כי הוא לחם שמן האמור עם חלות ורקיקין בעשיית מילואים בפרשת צו את אהרן⁽⁴⁾. חלות ורקיקים מפורשים במסכת מנחות⁽⁵⁾ ומכל מין ומין עשר הם: 3. והקרבת אותם בסל. בסל⁽⁶⁾ תביאם לעזרה: 9. וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו. בזה⁽⁷⁾ נחלקו במסכת יומא⁽⁸⁾ לפי שאין סדר לבישתן הכתוב כאן כסדר⁽⁹⁾ [לבישתן] בצו את אהרן⁽¹⁰⁾. ולפי הפשט אין לדקדק: 6. נור הקדש. הוא [הציץ]: 27. וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה⁽¹¹⁾. שניהם לשון הפרשה, אפס החזה קורא תנופה, כי לבדו הונף ונאכל, אבל השוק של כאן נקטר, אבל של דורות שניהם נאכלין: 29. למשחה בהם. להתגדל בהם כעין משיחת שמן. וגם בכל מקום קורא הגדולים משיחים. ⁽¹²⁾אל תגעו במשיחי: 30. ילבשם הכהן בהתחנכו⁽¹³⁾ להיות כהן גדול: 35. שבעת ימים תמלא ידם. שבעת ימים לפני יום השמיני שהיתה עבודה באהרן ובניו היה משה מקים את המשכן בכל יום

(1) עיין פירוש רש"י. — (2) בכ"י: כשאקם. והאיתיות דומות בכתב. — (3) בכ"י: וגם שמו היה כן. ורבי משה בן מנחם ו"ל (Mendelssohn) היטיב לתקן המטעות בביאורו לנתיבות השלום. — (4) ויקרא ח, כו. — (5) דף עד ע"ב ודף עה ע"א. — (6) בכ"י: בצל בצל. והמדפיס לא הבין הטעות והשמיט התיבות. — (7) בכ"י: בן. ונראה שהיה כתוב בן בחסרון קו וצ"ל בן שהוא בזה כאשר הנהתי. — (8) דף ה ע"ב. — (9) בכ"י: בסדר. — (10) ויקרא ח, ז. ינ. — (11) כשורה שלמה של כ"י אשר לפני הוספתי כי שם נמצאו תיבות „נור הקדש הוא" בסוף השורה ותיבות „שניהם לשון הפרשה" בתחלת השורה שלאחריה והמחסור נראה לעין והמדפיס לא כיוונו כראוי. ולפי הנהתי יפרש תיבות נור הקדש בפסוק ויו כרש"י. ובא הפירוש שלא במקומו כאשר יקרה לא אחת ולא שתיים. ע' RSBM דף 35 הערה 6. וכאן לא העתקתי המאמר ממקומו בכ"י כדי להראות את הקורא סדר הדברים עם חסרונם בכ"י. ובפירוש רשב"ם לפסוק כו נשמטו דברי המקרא אשר הוספתי. ואלה הוסיף גם בעל קרן שמואל, אבל מחק תיבות אחרות שלא כדן. — (12) תהלים קה, טו; דברי הימים א' טו, כב. — (13) בכ"י: בהתחנכם.

ומקריב קרבנות בכל יום ולערב היה מפרקן, וביום השמיני הוא באחד בניסן הוקם המשכן לגמרי⁽¹⁾ כדכת' באלה פקודי⁽²⁾ ומכאן ואילך עבודה באהרן ובניו: 37. כל הנוגע וקרב אל המזבח יקדש ויטהר תחילה במרם יקרב אל המזבח⁽³⁾: 43. ונקדש בכבודי. שאהיה⁽⁴⁾ נראה לישראל כשיוקם⁽⁵⁾ המשכן ותבא אש של מעלה ותאכל את הקרבנות כדכת' ביום השמיני⁽⁶⁾ כי היום י"י נראה אליכם. וכת'⁽⁷⁾ וירא כבוד י"י אל כל העם ותצא אש מלפני י"י ותאכל את העולה וגו': 46. הוצאתי אותם מארץ מצרים כדי לשכני בתוכם:

ל 1. מקטר קמרת. ולא עולה ושלמים ומנחות ונסכים: 6. ונתת אותן לפני הפרכת. בהיכל: אשר על ארון העדות. היא הפרוכת להבדיל בינו להיכל: 10. אחת בשנה. ביום הכיפורים, כדכת' באחרי מות⁽⁸⁾ ויצא אל המזבח אשר לפני י"י וגו', אבל בכל השנה כולה לא היו עליו דמים אלא קמורת:

כי תשא.

12. כי תשא. כשקיבצם משה לישראל להפריש תרומת המשכן מנאן. וזה, הכסף ניתן לעבודת המשכן כדכת' באלה פקודי⁽⁹⁾ וכסף פקודי העדה מאת ככר וגו': 13. עשרים גרה. מין מטבע הוא: 16. כסף הכיפורים. כסף כופר נפש: על⁽¹⁰⁾ עבודת אהל מועד. כדכת'⁽¹¹⁾ מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן: 23. בשמים ראש. חשוכים, כדכת'⁽¹²⁾ עם כל ראשי בשמים. ונראה בעיני כי בשמים גידולי אילנות כדכת'⁽¹³⁾ הפיחי גני יולו בשמיו. אבל בשמים ראש מיני שרף אילן או דברים שמוציאין מן

⁽¹⁾ הלך בדרך ספרי ורשי' המביאו לבמדבר ז, א. — מ, ב. יז. — ⁽²⁾ כיש אומרים שהביא ראבי"ע. — ⁽³⁾ בכ"י: שאהא. — ⁽⁴⁾ בכ"י: כשאקם. ונתחלפו אותיות הדומות בכ"י זו לזו. — ⁽⁵⁾ בכ"י: יום שמיני. והמקרא בויקרא ט, ד. — ⁽⁶⁾ ויקרא ט, כג. כד. — ⁽⁷⁾ ויקרא טז, יח. — ⁽⁸⁾ בכ"י: כל. — ⁽⁹⁾ לך, כה. — ⁽¹⁰⁾ בכ"י: כל. — ⁽¹¹⁾ לך, כו. — ⁽¹²⁾ שיר השירים ד, ד. — ⁽¹³⁾ שם ד, טז.

הקרקע⁽¹⁾: מר דרור. חשוב. וכן⁽²⁾ מור עובר, חשוב בכל סוחר. מדינות⁽³⁾. ומחציתו מפורש בכריתות⁽⁴⁾: 25. רקח מרקחת. לפי הפשט כתושים ונתונים בשמן ועירבום יפה, כמו⁽⁵⁾ ישים ים כמרקחה, לשון תערובת: 29. כל הנוגע בהם יקדש ויטהר תחילה קודם שיגע בהם לאחר שנמשחו⁽⁶⁾: 32. ובמת כנתו⁽⁷⁾. בחשבון הבשמים של פרשה זו: 33. ואשר יתן ממנו. משמן שעשה משה: 34. סמים. כבר פירשתיו למעלה⁽⁸⁾: סמים ולבונה וזה. לפי הפשט בתחילה כלל קח לך סמים ופירש מה הם סמים נטף ושחלת וחלבנה הרי אילו סמים שצויתי שתקח לך ועוד קח לבונה וזה. ולפי הפשט לבונה וזה אינה סמים, וסמים אחרון הם⁽⁹⁾ סמים ראשון שבפסוק⁽¹⁰⁾, וכן דרך מקראות, כולל ומפרש וחוזר ואומר הרי לך כלל שאמרתי לך⁽¹¹⁾. וכן בנח⁽¹²⁾ ויאמר אלהים [אל נח] זאת אות הברית אשר הקימותי וגו': 35. ממולח. מעורב. כמנהיגי ספינות בים שקורין מלחים מפני שמערבין המים בלכתם: 37. ושחקת ממנה וגו'. לקיים ביום הכיפורים מה שכתוב באחרי מות⁽¹³⁾ וקמרת סמים דקה והביא מבית לפרוכת:

לא 6. ובלב כל חכם לב שיבא לעשות המלאכה כבר נתתי בהם חכמה ועשו וגו': 10. בגדי השרד. כמין קליעות והם בגדים שמצפים בהם הארון והשולחן והמנורה המפורשים בפרשת במדבר סיני⁽¹⁴⁾ ופרשו עליו בגד כליל תכלת⁽¹⁵⁾ בגד ארנמן⁽¹⁶⁾ בגד תולעת שני. ואותן בגדים עשוין כעין שרד וקליעות: 13. אך את שבתותי.

(1) ור"ל שרף או מיני עשבים הנוחנים ריח. וראייתו מתיבות בשמים ראש שהם מיני שרף או נידולי קרקע תבואר על ידי דברי המפרש הצרפתי אשר פירש שיר השירים והוציא הפירוש לאור ה' אדר' יעללינעק נ"י בלפסא בשנת 1855 למספר הנוצרים וחשב שרשב"ם הוא המפרש ואני לא כן ארמה והראיתי בספרי RSBM דף 17 עד דף 19 שאיש אחר חיברו אבל הלך במקצת דבריו בעקבות רשב"ם, ושם כתוב לשון ר' ד: מור ואהלות. בשמים הם הנדילים בקרקעות ערנות הפרדס, והמקרא מוכיח שכת' עם כל ראשי בשמים שהם שרשי בשמים. — (2) שיר השירים ה.ה. — (3) ע' דבריו לבראשית כג, טו. — (4) דף ה ע"א. — (5) סדר הדברים באיוב מא, כג: ים ושים כמרקחה. — (6) כפירושו לעיל כט, לו. — (7) בכ"י: ובמסכותו. — (8) לא פירש סמים בכ"י שלפנינו קודם זה וא"כ נשמט פירושו ע"י הכותבים. — (9) בכ"י: היו. והמדפיסים תקנו כראוי: הם, אבל השאירו גם כן: היו, וזה לא יתכן. — (10) ולא כדברי רב הונא אליבא דרב יוחנן בכריתות דף ו ע"ב שהביא רש"י. — (11) קרוב לדעת דבי ר' ישמעאל בכריתות דף ו ע"ב. — (12) ר"ל שגם שם בכראשית ט, יז בא לבסוף כלל אחרי הקדמו כלל בפסוק יב ואח"כ פרט בפסוק יג—טו. — (13) ויקרא טו, יב. — (14) במדבר ד, ו. — (15) שם ד, יג. — (16) שם ד, ח.

אפילו מלאכת המשכן לא תעשו בשבת: כי אות היא [וגו']. שאתם שובתים כמותי לפי שאתם עמי:

לב. 1. אשר ילכו לפנינו. כעין תרפים העשוין במכשפות שיגידו צורכיהם: 4. ויצר אותו בחרט. הוהב לקח מיד כל אחד וקבץ אותו וקשר את [הנזמים] כולם בבגד⁽¹⁾ עד שעשו דפוס של חמר ושל שעוה כדרך המתיכין ועשו בו צורת עגל והשליכו הוהב כתוכו ונעשה עגל, כדכתב⁽²⁾ ואשליכוהו כאש ויצא העגל הזה, וכתוב⁽³⁾ ויצר ככרים כסף בשני חריטים: אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. וכי שומים היו שלא היו יודעים שעגל זה שנוצר היום לא העלם ממצרים? אלא כל עובדי ע"ז יודעים שאלהינו שבשמים ברא את העולם, אך⁽⁴⁾ בזה היו טועים. שהתרפים יש בהם רוח טומאה כמו הנביאים שיש בהם רוח הקדש, וסבורים שהעגל שדוה מדבר ברוח הטומאה כאילו היה מדבר ברוח הקדש של מעלה, ולכך אומרים אלה אלהיך ישראל אשר העלוך, כלומר רוח הקדש יש בו וכאילו רוח הקדש הולך לפנינו. וכן לבן אמר על התרפים⁽⁵⁾ למה נגבת את אלהי. ולנסות בו את ישראל נתן בו רוח הטומאה של מיני מכשפות. ואוב וידעוני [נתן] כח בו להכחיש פמליא של מעלה ולהגיד נולדות, לדעת אם יהיו⁽⁶⁾ תמים ליה"י אלהיהם ולא יהיה בהם מעונן ומנחש ומכשף ולא מאמין לאות ומופת של נביאי רוח⁽⁷⁾ הטומאה כדכתב⁽⁸⁾ כי מנסה יה"י אלהיכם אתכם לדעת אם ישכם⁽⁹⁾ אוהבים את יה"י אלהיכם וגו', וירא משה את העם כי ברע הוא: 11. [ב]עמך אשר הוצאת. עמך ולא עמי. אשר הוצאת, ולא אני העליתי אלא אתה⁽¹¹⁾: 12. למה יאמרו. עשה למען שמך שלא יתחלל: 16. מעשה אלהים המה ולא פסל אותם משה. אבל האחרונים כת' בהם⁽¹²⁾ פסל לך: חרות. כמו חרוש או חרוש: 18. חלושה. נצחון. כדכתב⁽¹³⁾ ויחלוש יהושע: 19. וישלך מידו.

(1) כפירוש הראשון בדברי רש"י. — (2) בפסוק כד. — (3) מלכים ב' ה, כג. — (4) ככ"י: אף. — (5) בראשית לא, ל. — (6) ככ"י: הוה. וע' גם דבריו לדברים יח, יג. — (7) ככ"י: רוח נבואי הטומאה. — (8) דברים יג, ד. — (9) שם כתוב: הישכם. — (10) השתמש בדברי פסוק כב. ונראה שהבינם רש"י קרוב לפירוש רש"י שם והשתמש בהם כאן לומר שלא עמדו ישראל בנסיון הוה שניסה הק' אותם בתתו רוח הטומאה של מיני מכשפות בעגל שעשה אהרן. — (11) דעתו שמשוה השיב על דברי יה"י בפסוק ז. — וקרוב לדבריו תמצא בשמות רכא פרשה מו. — (12) לד, א. — (13) יח, יג.

כשראה את העגל תשש כחו ולא היה בו כח והשליכם רחוק ממנו קצת שלא זיק את רגליו בנפלם, בדרך כל משליכי משאוי כשאין בהם כח לשאת⁽¹⁾. וכן ראיתי בפרקים של רבי אליעזר⁽²⁾, ועיקר פשוטו כך⁽³⁾: 20. ויזר. ויפור. ⁽⁴⁾ויקן מן קנה, ויזר מן זרה, ⁽⁵⁾הנה הוא זורה. ⁽⁶⁾ואת האש זרה הלאה: וישק את בני ישראל. בדקן כסוּטוֹת⁽⁷⁾: 24. ויצא העגל הזה. נגמרה מלאכתו⁽⁸⁾ כדכת' ⁽⁹⁾ויצא לצורך כלי, ⁽¹⁰⁾ומציא כלי למעשהו: 25. כי פרוע הוא. בטל מן המצות, ממצות בוראו. כדכת' ⁽¹¹⁾ותפרעו כל עצתי, ⁽¹²⁾פרעוהו אל תעבר בו: לשמצה. לדברי לעג וקלם בשנאיהם כמו⁽¹³⁾ ותקח אוני שמך מנהו, כעין דיבור: 27. איש את אחיו. החוטא בעגל: 29. מלאו ידכם [היום]. כמו ⁽¹⁴⁾כי מלאו אחרי יי, לשעבר⁽¹⁵⁾. היום חינכו כל יד ויד שלכם בקרבן ליי, שהרי איש בבנו ובאחיו שלחתם ידיכם לשמים⁽¹⁶⁾: 32. [מחני נא] מספרך ספר חיים אשר כתבת. כדכת' ⁽¹⁷⁾כל הכתוב לחיים בירושלים. ⁽¹⁸⁾הרגני נא הרגו: 34. נחה. לארץ ישראל: וביום פקדי. כלומר לפרקים, לבשארצה, ולא הכל ביחד:

לג. 3. פן אכלך. כמו אכלך אוכל אותך⁽¹⁹⁾ כי הק' ⁽²⁰⁾אש אוכלה הוא: 4. עדיו. מיני תכשיטין, לפי שנהגו אבילות, כדכת'

(1) ככ"י: לצאת. — (2) בפרק מה. ושם כתוב: ולא יכול משה לסבול את עצמו ולא את הלוחות והשליכן מידי ונסתברו. — (3) ר"ל שבפירוש הזה נבין איך מלאו לבו להשחית את הלוחות, שהיו מעשה אלהים, בשצף קצף. — (4) בראשית לנ. יש. — (5) רות נ. ב. — (6) במדבר יז. ב. — (7) ע' נם רש"י. ומקור הדבר בע"ז דף מד ע"א. — (8) ולא שיצא העגל בכח אלוהות שבו שלא מדעת אהרן כאשר פקרו המערערים לפרש את דבריו לומר שיש ממש בע"ז כפירוש רש"י בדי"ה פקרו המומרים (כן היתה גירסת רש"י בנמרא במקום: פקרו המערערים) במגלה דף כה ע"ב. — (9) משלי כה. ד. — (10) ישעיה נד. טו. — (11) משלי א. כה. — (12) משלי ד. טו. — (13) איוב ד. יב. — (14) במדבר לב. יב. — (15) ר"ל שפתרון התיבה בלשון צווי להבא כאן כפתרונה כלשעבר שם ושניהם לשון חינוך, ובעל קרן שמואל טעה בפירוש הדברים. — (16) הלך בעקבות תרגום ירושלמי הנקרא תרגום יונתן, וכן הבין רמב"ם בביאורו כאן את דברי רשב"ם. — (17) ישעיה ד. ג. — (18) השתמש בדרכו בדברי המקרא (במדבר יא. טו) לפרש דברי משה מחני נא מספרך וני. — ובספר מנחת יהודה בדף נא ע"ג של ספר דעת זקנים ובתוספות שם ובאמרי נעם לר' יעקב דילישאקס הובא פירוש הכתוב הזה בשם רשב"ם כאלו משכו לדברי האגדה על אודות הספרים הנכתבים בראש השנה בנמרא דראש השנה דף טז ע"ב. ואולם רשב"ם לא רמו אלא לדברי המקרא בישיה ד, נ ואולי שת לבו גם אל תהלים סט, כט. — (19) מאן לפרש כפירוש רש"י. — (20) דברים ד. כד.

ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו, שהרי אמר להן הק' הורד עדייך⁽¹⁾: 7. יקח. לקח: הרחיק. שניהג בהן כמנודים⁽²⁾ שלא חפץ הק' לדבר עם משה בתוך מחנה ישראל: 12. ראה אתה אומר אלי העל. כדכתי' לעיל⁽³⁾ לך נחה את העם: ואתה לא הודעתני אלא⁽⁴⁾ הנה מלאכי ילך לפניך ואיני חפץ כי אם בלכתך עמנו בעצמך: 13. הודיעני נא את דרכך. אתה בעצמך⁽⁵⁾ תהיה מודיע לנו את הדרך, שתראני דרכיך ואני אלך אחריך: 14. פני ילכו. אני בעצמי אלך כמו שבקשת כדכתי'⁽⁶⁾ ופניך הולכים בקרב: והניחותי לך. אלך עמך לכבוש את הארץ עד שאניח לך מכל אויבך מסביב כדכתי'⁽⁷⁾ עד אשר [יניח] יי' לאחיבכם ככם.⁽⁸⁾ והיה בהניח יי' אלהיך [לך] מכל אויבך וגו'. והמפרש והניחותי לך נחת רוח אעשה במה שאעשה בקשתך, שטות הוא. וכי בכל דברים שהיה הק' מתרצה לבקשת משה יאמר לו והניחותי לך? והלא ייתור לשון [הוא בלא צורך כלל ואינו לשון] חכמה⁽⁹⁾: 15. אם אין פניך וגו'. כלומר שאם אין אתה בא עמנו⁽¹⁰⁾, במה [יודע] איפוא וגו': 16. ונפלינו אני ועמך וגו'. תחילת בקשה אחרת היא. עוד אני מבקש ממך שאפלא ואפדל אני לבדי מכל עם ישראל לדעת כי אני נאמן לנביא ולמוכיח ויהיו שומעים לדברי. וגם עמך ירדה נפלא במה שנת[לך עמהם מכל העם אשר על פני האדמה⁽¹¹⁾]:

(1) רצה לפרש תיבת ויאמר בפסוק, ה' שפתונו שהרי אמר, וקרוב לזה פירש ראב"ע. — (2) כפירוש רש"י. (3) לב, לד, — (4) שם, — (5) בכ"י: אתה עצמך. — (6) שמואל ב' יו, יא. — (7) דברים נ, כ. — (8) דברים כה, יט. — (9) הדברים צריכים תיקון, ונראה בעיני שנשמטו דברים כאן כאלה אשר הוספתי בשתי חצאי מרובע שהם כשיעור שורה שבכ"י שלנו וסופה דומה לסוף השורה אשר קדמה לה ועל כן נקל היה שתשמט. ולא אכחד תחת לשוני את אשר היה נראה בעיני לפני שציל, והלא ויתור לשון חכמה, ור"ל והלא חכמה היא לוותר על דבריו ולשוב ולהניח מקצתם כמותר שאינו שוה כלום. וקרוב לזה מאמר ר' שמעון בנו של רבן גמליאל באבות א, יז: וכל המרכה דברים מביא חטא, ומאמר רבי עקיבא באבות נ, יג: סיני לחכמה שתיקה, ומאמר רב הונא בשם רב ואמרי לה משום רבי מאיר בפסחים דף נ ע"ב: לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה, ופירוש המקרא של ירמיה ב, כה, לרב נחמן בר יצחק באמרו ב"מא דף עז ע"א מנע לשונך מדברים בטלים. והבוחר יבחר והממטיב לפרש ולדראות דרך אחרת תבא עליו ברכה. — (10) בעל פנענח רוא הוסיף כאן תיבת, "תמיד" בהביאו פירוש רשב"ם בשני לשון קצת בדרך לה ע"ב. ונראה שלא עלתה התיבה הזאת על דעת רשב"ם. — (11) גלזה לפירוש רש"י והרחיבו.

17. גם את הדבר הזה אשר דברת אלי להיות מופלא ונראה שופט וגדול עליהם, מלבד ההליכה שאלך עמהם אשר נתרציתי לך כבר. וזהו קירון פנים שכתוב בו לפנינו⁽¹⁾ נגד כל עמך אעשה נפלאות. הכל כמו שאפרש שם: 18. הראני נא את כבודך. תמה על עצמך. היאך מלאו לבו למשה רבינו להנות מזיו שכינה? והלא הכתוב משבח⁽²⁾ ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים? חס ושלום לא נתכון אלא לכרות לו ברית על שני דברים שנתרצה לו הק', על קירון של ונפלינו אני ועמך, ועל⁽³⁾ פני ילכו להניח לך מכל אייבך. וכן אמר. הראני נא את כבודך בכריתות ברית על מה שהבטחתני. כמו שעשה לאברהם כשאמר⁽⁴⁾ במה אדע, וכת' שם⁽⁵⁾ והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגורים, וסמך ליה⁽⁶⁾ ביום ההוא כרת י"י את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי. אף כאן שאל משה להק' קיום ברית ונתרצה לו הק' שיראה לו בכריתות ברית כדכת'⁽⁷⁾ ויעבור י"י על פניו ויקרא וגו'. וכת' בתריה⁽⁸⁾ הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות, כמו שבקשת ונפלינו אני ועמך וגו'.⁽⁹⁾ כי נרא הוא, כדכת'⁽¹⁰⁾ ויראו מגשת אליו⁽¹¹⁾: 19. וחנותי את אשר אחון וגו'. שם אפרש לך מידותי: 23. וראית את אחורי. לאחר שאעבור על פניך בכריתות⁽¹²⁾ ברית [ותוכל]⁽¹³⁾ לראות. כעין⁽¹⁴⁾ העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתרי. דרך עברה היו כורתים ברית:

לד 5. ויתיצב עמו [שם]. עם משה שהיה נצב שם, כדכת'⁽¹⁵⁾ ונצבת על הצור: ויקרא בשם י"י. הק' קרא כשהיה עובר בשם כמו שהולך ומפרש. שכן כת' למעלה⁽¹⁶⁾ וקראתי בשם י"י לפניך: 8. וימהר משה. משראה הק' עובר ושמע קולו. מיד התחיל להשתחות: 9. כי עם קשה עורף הוא [וגו']. יכול אתה ללכת בקרבנו מאחר שסולחן ורחמן אתה: 10. הנה אנכי כורת ברית על זאת שאלך עמכם, וגם את הדבר הזה אשר דברת אעשה.

(1) לד, י. — 2, ג. ו. — 3) בכי: ושל. — 4) בראשית טו, ח. — 5) בראשית טו, ז. — 6) בראשית טו, יח. — 7) לד, ו. — 8) לד, י. — 9) שם. — 10) לד, ל. — 11) ועוד עיין דבריו לד, י. — 12) בכי: כריתות. — 13) בכי נשאר במקום הזה מקום חלק כי לא הכיר הכותב התיבה הראויה שם. והוספתיה מדעתי. — 14) ירמיה לד, יח. — 15) לז, כא. — 16) לז, יט.

שאמרת⁽¹⁾ ונפלינו אני ועמך, שנגד כל עמך אעשה לך ההפלאה וראה כל העם את הגדולה שאני עושה עמך כי נורא [הוא] כדכת'⁽²⁾ ויראו מגשת אליו. וכת'⁽³⁾ וראו בני ישראל את פני משה כי קרן וגו': 19. כל פטר רחם ל'. לפי שעל ידי מכת בכורות נתקדשו בכורות⁽⁴⁾ ביציאתן⁽⁵⁾ ממצרים נכתב כאן⁽⁶⁾: 21. ששת ימים תעבד. עבודת קרקע. סתם עבודה עבודת קרקע. כדכת'⁽⁷⁾ כי תעבד את האדמה, ⁽⁸⁾ עיבד אדמתו ישבע לחם: בחריש ובקציר תשבות. שהיא חשוכה וצריכה לבריות וכל שכן שאר מלאכות: 23. את פני האדון. כבר פירשתי באלה המשפטים⁽⁹⁾: 26. לא תבשל וגו'. כבר פירשתי⁽¹⁰⁾: 27. כתב לך את הדברים האלה. האמורים בפרשה זו ⁽¹¹⁾ הגני גרש מפניך וגו': כי על פי הדברים האלה. שלא תלכו אחרי אלהים אחרים ושלא [תכרות] ברית ליושבי הארץ ולא להתחתן בם ולעלות לרגל: 28. ויכתוב הק' על הלוחות. שכן אמר למעלה⁽¹²⁾ וכתבתי על הלוחות [את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים, וכת'⁽¹³⁾ ויכתוב על הלוחות]⁽¹⁴⁾ כמכתב הראשון: 29. כי קרן. לשון הוד. וכמוהו ⁽¹⁵⁾ קרנים מידו לו. והמדמהו לקרני ראם קרניו⁽¹⁶⁾ אינו אלא שומה. כי שתי מחלקות הם ברוב תיבות שבתורה. וגם מנחם⁽¹⁷⁾ כן פירש: 32. את כל אשר דבר יי' אתו. מלפני העגל, כל מה שכת' מויקחו לי תרומה⁽¹⁸⁾ עד⁽¹⁹⁾ כי בשש משה, וכל האמור בפרשה זו: 33. מסוה. בגד הקרוי כן והו' בו עיקר כמו ו' של⁽²⁰⁾ מקה ישראל. וגם תי' ⁽²¹⁾ של⁽²²⁾ סותה עיקר, ושני מלבושים הם ושני⁽²³⁾ גורות. וכן פתר דונש⁽²⁴⁾

⁽¹⁾ לנ, מז. — ⁽²⁾ בפסוק ל. — ⁽³⁾ בפסוק ליה. וע' לעיל לפסוק לנ, יח. — ⁽⁴⁾ בכי בסוף השורה: בכור, ואם כן הקריאה המכוננת כאשר הדפסתי, כי דרך כתבי היד לקצר המלות כן. — ⁽⁵⁾ בכי: ביציאתו. — ⁽⁶⁾ רל אחרי מצינת חג המצות. — ⁽⁷⁾ בראשית ד, יב. — ⁽⁸⁾ משלי יב, יא; כח, יט. — ⁽⁹⁾ כנ, ז. — ⁽¹⁰⁾ כנ, יט. — ⁽¹¹⁾ בפסוק יא והבאים אחריו. — ⁽¹²⁾ בפסוק א. — ⁽¹³⁾ דברים י, ד. — ⁽¹⁴⁾ עיין RSBM דף 58, הערה 6. — ⁽¹⁵⁾ חבקוק נ, ד. ובכי וקרנים במקום קרנים. — ⁽¹⁶⁾ דברים לנ, יז. — ⁽¹⁷⁾ במחברת קרן II דף 159 ע"א. ועיין RSBM דף 144, הערה 5. — ⁽¹⁸⁾ כה, ב. — ⁽¹⁹⁾ לב, א. — ⁽²⁰⁾ ירמיה ד, ח; ז, יג. — ⁽²¹⁾ בכי בטעות: ו'. ודברי דונש, שנמשך עליו רשבים, בתשובותיו על מנחם דף 26 מעידים על יוסף הנהתי. ע' כאן הערה 24. — ⁽²²⁾ בראשית מט, יא. — ⁽²³⁾ בכי במקום ושתי. — ⁽²⁴⁾ בדף 26 ברפוס פיליפאוסקי כתב: ואני אומר כי מסוה וסות הם שני מיני מלבושים. יסוד קתה סת סמ"ך ותיו וגו' ויסוד מסוה סמ"ך ויו'.

והדין עמו⁽¹⁾: 34. יסיר את המסוה [וגו' ודבר] בגילוי פנים
לישראל את אשר יצוה ואחרי כן חוזר ומתכסה במסוה עד באו
לדבר עם שכינה⁽²⁾ וחוזר ומתגלה א':

ויקהל.

לה 1. ויקהל. לקחת מכל אחד [מחצית השקל]⁽³⁾ לנלגלת, וגם
להזוירים על מלאכת המשכן: 3. לא תבערו אש. לפי שבימים
טובים כת'⁽⁴⁾ אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, שם
הותרה הבערת אש לאפות ולבשל, אבל בשבת כת'⁽⁵⁾ את אשר
תאפו אפו, מבעוד יום, ואת אשר תבשלו בשלו, לכך מזהיר כי
בשבת לא תבערו אש למלאכת אוכל נפש וכל שכן שאר מלאכות
שאסורין אפילו ביום טוב: ולקטורת, לצורך קטורת תבאו
הסמים: 19. לשרת בקדש. לכסות כלי המשכן בעת שנוסעים⁽⁶⁾:

א) ועתה אם תשא חטאתם ואם אין [מחני נא] מספרך אשר כתבת. ראה משה
רבינו שהק' לא היה שלם עם [ישראל] על מעשה העגל אמר לו רבונו של
עולם⁽⁷⁾ אנא חטא העם [הזה] חטאה גדולה ועתה אם תשא חטאתם, מוטב, ואם
לא, מחיני נא מספרך אשר כתבת, מספר זה שלא יזכר שמי בו, כי כבר אמרתי
להם בשמך במצרים שתביאם לארץ כאשר צויתני שני בפרש' וארא⁽⁸⁾ וגם
הקיימותי את בריתי אתם לתת להם את [ארץ כנען את] ארץ מגוריהם וגו' ואומי
לכן אמר לבני ישראל אני יי' והוצאתי כו' והבאתי...⁽⁹⁾.

⁽¹⁾ ולא עם מנחם שחיבר במחברת אית אחת שהיא הסמך שתי התיבות. —
⁽²⁾ בכי יש כאן כפל דברים להשחית יושר דברי רש"ם. כי שם כתוב: ואחרי
כן חוזר ומתכסה במסוה לדבר עם שכינה עד בואו לדבר (אתו) עם שכינה וחוזר
ומתגלה. והטעות נראה לעין על כן תקנת, והכל עולה יפה. ותיבת אתו אשר
הסגרת' בחצאי עגולה נקוד בכי להיותו נמחק, וכן נכון. — ⁽³⁾ כן צריך להוסיף, —
⁽⁴⁾ יב, טז. — ⁽⁵⁾ טז, כג. — ⁽⁶⁾ כפירושו לעיל לא, י.

⁽⁷⁾ לב, לא, לב. — ⁽⁸⁾ ו, ד. וגו'. — ⁽⁹⁾ בכי באה כאן ההוספה הזאת מדברי
אגדה ולא נשלמה אלא נשארה היריעה הבאה אחרי כן חלקה יותר מחציה.
וזכרפוסים הראשונים נכנסו הדברים בין דברי רש"ם בסוף הפרשה במקום
הזה. ובדפוסים אמשטרדם משנת תפ"ט החלו להשמיטה, וכן נעשה ברוב הדפוסים.
ובעל קרן שמואל נלאה לפרש הדברים בחשבו כי הם דברי רש"ם, ובאמת
אין להם יחס כלל לפירושו. אבל למען לא יחסר מאומה מהנספחות בכי על
דברי רש"ם העתקתים פה.

21. למלאכת אהל מועד. יריעות המשכן והפרוכת: ולכל [עבודתו]. קלעי החצר וכלי הקדש: 25. חֲכֶמֶת לֵב. אשה חכמה, אבל חֲכֶמֶת חָטָף קֶמֶן הוא שם דבר, כמו⁽¹⁾ חכמת מצרים: בידיה⁽²⁾ כל אחת ואחת טוה. כמו⁽³⁾ ידה ליתר תשלחנה: 27. והנשיאים הביאו את אבני השם. שהרי שמות שבטיהם כתובים עליהם⁽⁴⁾: 28. ולשמן המשחה. שמן זית הין⁽⁵⁾: 34. ולהורות. לאחרים:

לו. 6. אל יעשו עוד מלאכה. שהיו טווים בביתם כדכתיב⁽⁶⁾ ויביאו מטוה: ז. דים. כמו מ"ם⁽⁷⁾ מן ריקם. וותהי הכנס: 8. ויעשו כל חכם לב וגו'. תחילה עשו המשכן ואחר כך כלים כמו שפירשתי בויקחו לי תרומה⁽⁹⁾:

אלה פקודי.

לח. 21. אלה פקודי. חשבון הכסף והזהב והנחשת: 25. וכסף פקודי העדה מאת ככר וגו'. כי השש מאות אלף בקע לגוללותם שלש מאות [אלף] שקלים, ומנה כ"ה שקלים, ומנה של קדש כפול היה חמשים שקל, והכבר ששים מנה, הרי לכל ככר ג' אלפים שקל, ולמאת הככר שלש מאות אלפים שקל⁽¹⁰⁾: 29. ואת האבנט שש משור. בדבר הזה נחלקו רבותינו⁽¹¹⁾ אם מדבר באבנט של הדיוט או בכהן גדול לבדו: 32. ותכל. כמו⁽¹²⁾ ותרב משאת בנימין: מ. 29. ויעל עליו אהרן ובניו את העולה ואת המנחה כל הימים⁽¹³⁾: 35. ולא יכול משה לבא אל אהל מועד בשעת הקמתו כי שכן עליו הענן מיד להראות חיבתו של הק' על

(1) מלכים א' ה. י. — (2) בכי: בידה. — (3) שופטים ה, כו. — (4) להוציא מדברי רבי נתן בספרי שהביאו רש"י. — (5) כדברי הכתוב ל, כד. — (6) לה, כה. — (7) כלומר מ"ם יתירה. וע' דבריו לבראשית מט, כד. — (8) ח, יג. יר. — (9) כה, י.

(10) בכי נכפלו התיבות ונכתב: ולמאת הככר שלש מאות אלפים שקל ולמאת הככר שלש מאות אלפים שקל. — (11) יומא דף ו ע"א. וע' דבריו לעיל כט, ט. — (12) בראשית מ, לד. — (13) להוציא מדברי רש"י.

ישראל. אחרי כן היה מסתלק הענן מתוך האהל ושכן על הארון כדכתיב⁽¹⁾ ונועדתי לך שם⁽²⁾ ודברתי אתך [וגו'] מבין שני הכרובים, ואז בא משה אל אהל מועד כדכתיב⁽³⁾ ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול וגו' מבין שני הכרובים וידבר אליו. וכן את מוצא בבית עולמים⁽⁴⁾ ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יי' את בית יי', בשעת השלמת הבית היה הק' מקדשו בענן ואחר כך היה מצמצם שכינתו על הארון בין הברדים⁽⁵⁾:

ואשר שם לבו לדבר יוצרינו אל יוז מגימוקי זקני רבנו שלמה ואל ימוש מהם, כי רוב הלכות ודרשות שבהם קרובים לפשוטי המקראות. [ומיתורם או משינוי⁽⁶⁾] הלשון יש ללמוד כולם, וטוב אשר תאחז בזה אשר פירשתי וגם מזה אל תנח ידיך:

⁽¹⁾ כה, כב. — ⁽²⁾ בכי: ונועדתי שמה. והוא כתוב אחר, ומעה הסופר. — ⁽³⁾ במדבר ז, פט. — ⁽⁴⁾ מלכים א' ח, יא. — ⁽⁵⁾ בשינוי קצת כתורת כהנים שהביא רש"י. — ⁽⁶⁾ בכי נשאר מקום חלק כמלא רוחב התיבות האלה, והוספתם על פי דברי רשבים לבראשית א, א.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il